2012 metų spalio 18 d. LIETUVOS MOKSLININKŲ LAIKRAŠTIS www.mokslasplius.lt/mokslo-lietuva Kaina: 3 Lt

Mokslo Lietuva

KAIP GYVENA PRANCŪZIJOS LIETUVIŲ BENDRUOMENĖ – PRIEDE „UŽSIENIO LIETUVIAMS“
APIE BAIMES IR UŽUOVĖJAS: MODERNYBĖS IR TRADICIJOS SANKIRTOS ■ 6, 7 p.
ISTORINĖ PRŪSŲ LEMTIS ■ 10 p.
■ p. 4, 5 Praradimai kuriant „Lietuvių kalbos žodyną“
■ p. 4 Tadas Vrublevskis ir jo bibliografijos rodyklė

Nr. 18 (484) Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

25-oji BALTIJOS VALSTYBIŲ MOKSLO ISTORIKŲ KONFERENCIJA

Prof. habil. dr.
Juozas Algimantas KRIKŠTOPAITIS

Gedimino Žemlicko nuotrauka

Lietuvos, Latvijos ir Estijos moksloir filosofijos istorijos asociacijos prezidentai prof. habil. dr. Juozas AlgimantasKrikštopaitis, akad. prof. habil. dr. Janis Stradinis (Jānis Stradiņš) ir prof. habil. dr. Peteris Miursepas (Peeter Müürsepp) XXV Baltijos valstybių mokslo istorijos konferenciją skelbia atidarytą

Tris Baltijos valstybes, patyrusias bendrą XX a. politinių ir socialinių įvykių lemtį, vienija daug joms būdingų veiklos bruožų. Viena jų – tai mokslo istorikų konferencijų tradicija, prasidėjusi 1958 metais. Jos šaukiamos kas dvejus trejus metus pagal rotacijos principą šių valstybių akademiniuose centruose. 2012 m. spalio 4–6 d. minėtas mokslininkų forumas, jau 25-asis, veikė Vilniuje. Darbas vyko Lietuvos mokslų akademijos, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos ir Lietuvos Nacionalinio muziejaus rūmuose. Renginio organizavimą rėme Lietuvos mokslo taryba pagal sutartš Nr. ACO-05/2012. Į konferenciją konferencijos programą buvo įrašyta per 90 pranešimų, skirtų vienai plenarinei sesijai ir septynioms tematinėms sekcijoms. Jų autoriai – mokslininkai, atvykę iš 12-os valstybių ir 22 miestų. Renginį ir plenarinį posėdį atidarė ir suvažiavimo dalyvius pasveikino konferencijos organizacinio komiteto ir Lietuvos mokslo istorijos ir filosofijos bendrijos pirmininkas prof. habil. dr. Juozas Algimantas Krikštopaitis. Sveikinimo žodžius taip pat tarė Lietuvos mokslų akademijos prezidentas prof. habil. dr. Valdemaras Razumas ir Vrublevskių bibliotekos direktorius dr. Sigitas Narbutas. Pacituosime J. A. Krikštopaičio įžanginį žodį:

Mieli kolegos, gerbiami konferencijos dalyviai ir svečiai,

man didelė garbė jus visus, atvykusius į istorinį Vilniaus miestą, pasveikinti ir čia skelbti 25-tosios Baltijos valstybių mokslo istorikų konferencijos pradžią. Šiandien šis renginys jau yra pripažintas tradicinis mokslo istorikų forumas, savo kelią pradėjęs prieš 54-verius metus. Iš pradžių į konferenciją programą buvo įtraukiama tik istorinė tematika, skirta gamtos ir technikos mokslams.

Tačiau buvo pastebėta, kad daug svarbių dalykų lieka neišaiškinti, nes jų turinys glūdi už empirinių faktų ribos – jie slypi giliau nei regime gamtos pasaulio tikrovėje. Taip išniro prieš mūsų akis intelektinis poreikis į forumų programas įjungti mokslo filosofijos temas. Ir štai jūs, mieli konferencijos dalyviai, mūsų konferencijų programose jau galite pastebėti nemažai vertingų aptarimų, nagrinėjančių aktualius teorinius ir filosofinius pasaulio pažinimo klausimus. Aš tikiuosi, kad šios, Vilniuje vykstančios, konferencijos programa, aprėpianti šiais metais platų muziejų veiklos lauką, bus naudinga ir mokslininkams – gamtos paslapčių tyrinėtojams, ir pedagogams – jaunosios kartos ugdytojams.

Plenarinės sesijos auditorija išklausė žymaus, pasaulinio masto profesoriaus Janio Stradinio (Jānis Stradiņš) pranešimą „Aukštojo mokslo ištakos ir nacionalinio universiteto įsteigimas: Latvijos pavyzdys“. Mūsų mokslo ir kultūros bičiulis, Latvijos mokslų akademijos tikrasis narys ir Lietuvos mokslų akademijos užsienio narys nagrinėjo nacionalinės akademinės institucijos reikšmę pasaulio ir tautos istorijų panoramoje, atskleisdamas mums, Baltijos šalims, svarbius istorinius visuomenės ugdymo veiksnius, nepraradusius reikšmės sprendžiant nūdienos problemas.

Baltijos valstybių mokslo istorijos ir filosofijos asociacijos prezidentas profesorius Juozas Algimantas Krikštopaitis, skaitydamas pranešimą „Istorinė ir kultūrinė patirtis – Baltijos šalių intelektinės galios šaltinis“, aptarė globalios civilizacijos erdvėje vykstančią Europos integraciją ir jos įtaką mažoms valstybėms; taip pat jis nagrinėjo Baltijos kraštui būdingus ypatumus, kėlė klausimą kaip neprarasti tautinės ir asmeninės tapatybių; autorius mėgino rasti tinkamą atsakymą į tai.

Estijos mokslo istorikų ir filosofų bendrijos pirmininkas, prof. Peteris Miursepas (Peeter Müürsepp), skaitydamas pranešimą „Georgas Parotas (Georges Frèdèric Parrot) ir Naujasis Apšvietos amžius“, atskleidė 1802 m. atgaivinto Tartu universiteto rektoriaus nuopelnus, pagal Prancūzijos patyrimą kuriant naujus akademinės institucijos pagrindus; Paroto mokymo ir tyrinėjimų programa, nenustelbdama humanitarinių sričių, orientavosi į gamtos mokslus; ir tai nedelsiant pasiteisino: Tartu universitetas tapo išskirtiniu astronomijos, matematikos ir kitų, sparčiai besivystančių mokslų centru, viliojančiu aktyvius Europos mokslininkus.

Kviestinis svečias – atsakingasis Londono Mokslo muziejaus vadovas (Principal Curator) dr. Robertas Budas (Robert Bud) labai išraiškingai ir turiningai nušvietė Londono muziejaus, sukaupusio garsiųjų Britanijos mokslininkų intelektinį ir materialinį palikimą, veiklą; jo paskaitos „Muziejai – mokslo istorijos šaltiniai“ turinys muziejininkams atsivėrė kaip gausių ir vertingų žinių versmė.

Plenarinę sesiją užbaigė Lietuvos edukologijos universiteto rektoriaus, Lietuvos mokslų akademijos nario, prof. Algirdo Gaižučio kalba „Edukacinė muziejų funkcija“, skirta nusakyti muziejų vaidmenį tobulinant ir gilinant studijų programas. Patyręs universiteto rektorius ir kultūros tyrinėtojas, atsiliepdamas į mūsų valstybės nutarimą paskelbti 2012-tuosius „Lietuvos muziejų metais“, atkreipė akademinės visuomenės dėmesį į žinių šaltinį, kuris vis dar lieka nepakankamai įvertintas.

Konferencijos dalyviai aktyviai reiškėsi 7-iose tematinėse sekcijose. Jas visas korektiškai aptarti neįmanoma autoriui,

■ Nukelta į **3 p.**

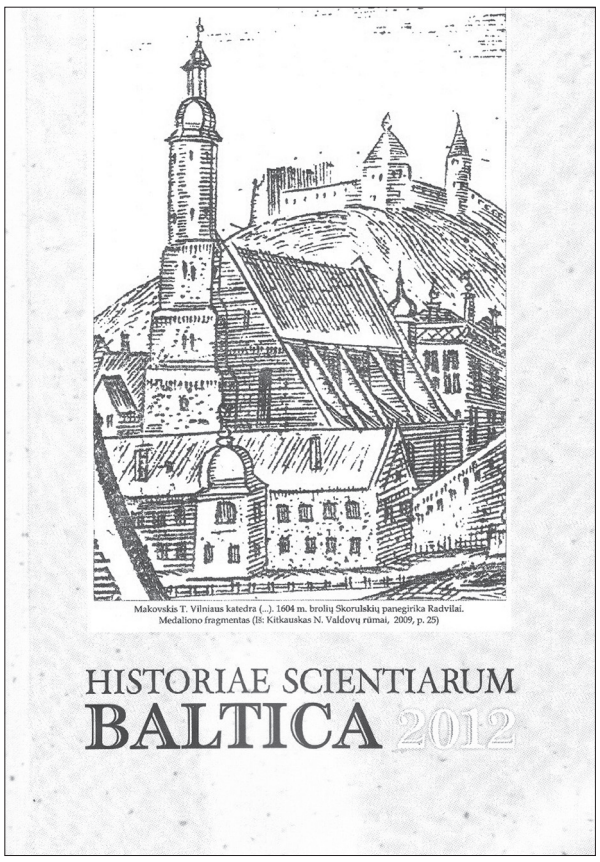

XXV Baltijos šalių mokslo istorijos konferencijos pranešimų tezių rinkinio viršelis

MOKSLO TAKAIS

MOKSLO ISTORIJA išlieka jungiamoji grandis tarp įvairių šalių ir kartų mokslininkų

Spalio 4–6 d. Vilniuje vyko XXV Baltijos valstybių mokslo istorijos konferencija. Atsižvelgiant į tai, kad 2012-ieji Lietuvoje paskelbti Muziejų metais, viena iš septynių konferencijos sekcijų („Muziejai ir memorialai“) dirbo Lietuvos nacionaliniame muziejuje. Jokia paslaptis, kad didžios dalies muziejų kūrėjais buvo, vertingiausius rinkinius ir kolekcijas kaupė visuomenėje pagarsėję mokslo žmonės. Tai pasakytina ir apie Lietuvos pirmojo – Baublių senienų muziejaus Bijotuose kūrėją Dionizą Pošką, kurio „Baubliai“ šiais metais pasitiko garbingą 200 metų sukaktį.

Kultūrinėje programoje konferencijos dalyviai galėjo pasirinkti kokius muziejus aplankyti, o pasirinkimas buvo pakankamai turiningas: Vilniaus universiteto muziejus ir jo padalinys – Medicinos fakulteto medicinos istorijos muziejus, Vilniaus universiteto botanikos sodas Kairėnuose arba Etnokosmologijos muziejus Molėtų rajone.

Kalbindami konferencijos programos komiteto tris svarbiausius asmenis pokalbį nuo muziejų ir pradėjome, bet pirmiausia pristatysime pašnekovus. Prof. habil. dr. **Juozas Algimantas KRIKŠTOPAITIS** – Lietuvos mokslo ir filosofijos istorijos asociacijos prezidentas, XXV Baltijos šalių mokslo istorijos konferencijos organizacinio komiteto pirmininkas, Baltijos valstybių mokslo istorijos ir filosofijos asociacijos prezidentas.

Prof. habil. dr. **Janis STRADINIS** (Jānis Stradiņš) – konferencijos organizacinio komiteto vicepirmininkas, Latvijos mokslo istorijos ir filosofijos asociacijos prezidentas, Latvijos mokslų akademijos narys, Lietuvos mokslų akademijos užsienio narys. Dar pasakysime, kad J. Stradinis 2011 m. vasario 7 d. apdovanotas ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Komandoro kryžiumi.

Prof. dr. **Peteris MIURSEPAS** (Peeter Müürsepp) – konferencijos organizacinio komiteto vicepirmininkas, Estijos mokslo istorijos ir filosofijos asociacijos prezidentas, Talino technikos universiteto profesorius.

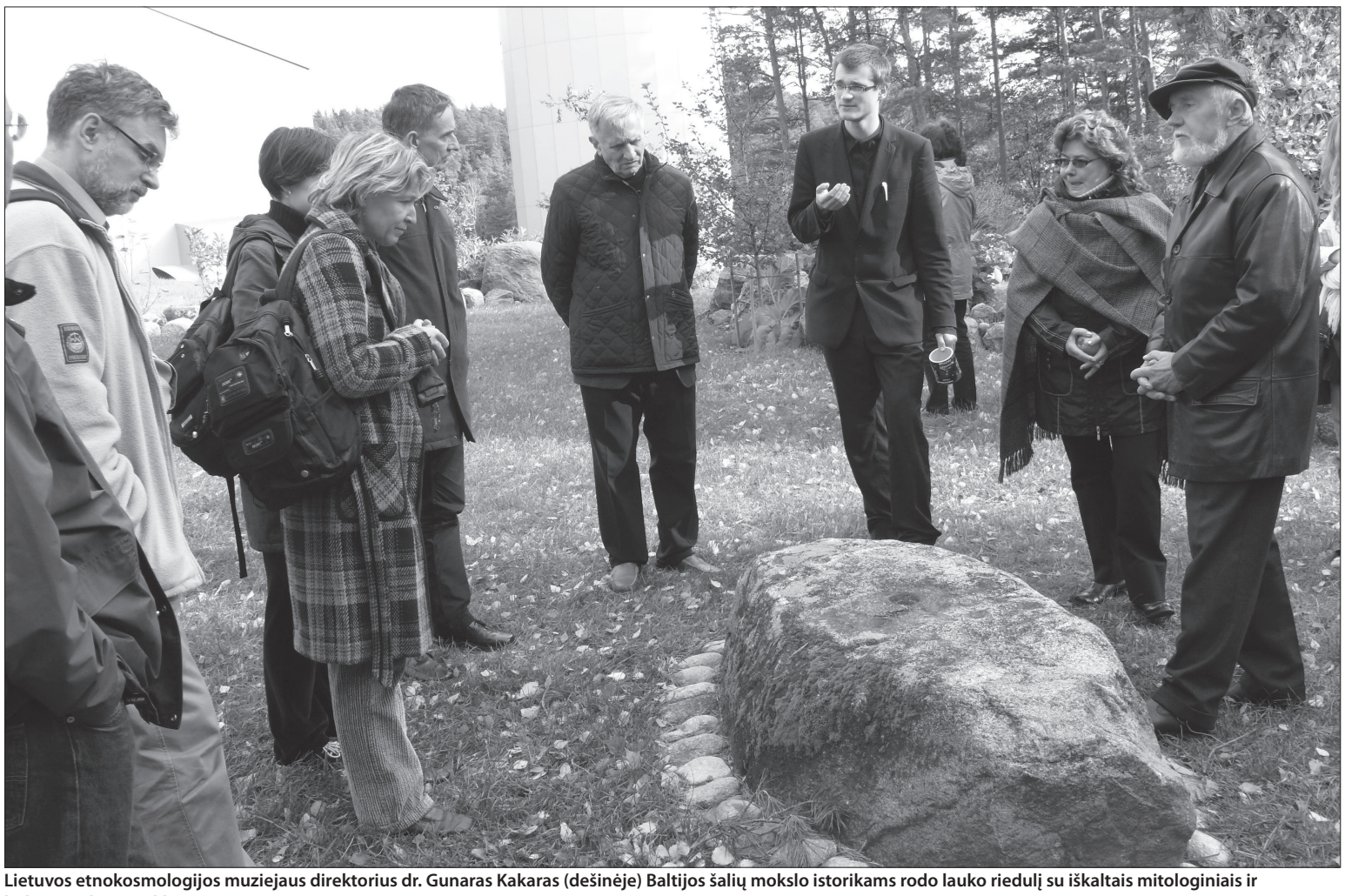

Gedimino Zemlicko nuotraukos

Lietuvos etnokosmologijos muziejaus direktorius dr. Gunaras Kakaras (dešinėje) Baltijos šalių mokslo istorikams rodo lauko riedulį su iškaltais mitologiniais ir krikščioniškais ženklais

Paryžius tapo pirmuoju langu į Europą

Mokslo Lietuva. *Lietuvos mokslininkų laikraščio skaitytojai mūsų pašnekovus, Vilniaus svečius, tikriausiai prisimena ir iš 2010-ųjų metų publikacijos[1], kurioje pristatėme Taline vykusią XXIV tarptautinę mokslo istorijos konferenciją. Lietuvoje gerai žinoma profesoriaus Janio Stradinio pavardė, vyresnės kartos žmonės prisimena mūsų svečio prof. Janio Stradinio tėvą, toli už Latvijos ribų pagarsėjusį mediką Paulą Stradinį (Pauls Stradiņš, 1896–1958), kurio vardu pavadintas medikus Rygoje rengiantis universitetas (latv. Rīgas Stradiņa universitāte) ir Medicinos istorijos muziejus Rygoje.*

Apie kitą mūsų pašnekovą profesorių Peterį Miursepą mūsų skaitytojai žino gal kiek mažiau, todėl pasinaudokime proga geriau susipažinti.

Juozas Algimantas Krikštopaitis. Jei bus leista aš pradėsiu. Labai gerbiame prof. Peterio tėvą, kuris taip pat buvo vienas iš Estijos mokslo istorikų vadovų.

Janis Stradinis. Faktiškai jis vadovavo matematikos, astronomijos ir kai kurių kitų mokslų kompleksui, nors formaliai Estijos mokslo istorijos veiklai tais laikais vadovavo prof. Fiodoras Klementas.

Peteris Miursepas. Išties mano ryšys su mokslo istorija, kaip ir akad. Janio Stradinio, paveldėtas per tėvą, kurio vardas taip pat Peteris. Tiesa, su muziejine veikla mano tėvas nebuvo susijęs, bet jis ilgus metus užsiėmė mokslo istorija ir visų pirma matematikos istorija, taip pat teorinės mechanikos ir astronomijos istorija. Buvo Baltijos respublikų gamtos mokslų ir technikos istorijos (taip tuomet vadinosi) draugijos narys, dalyvavo įvairiose tarptautinėse konferencijose. Tad man tarsi tenka tęsti savo tėvo pradėtąją veiklą.

Janis Stradinis. Gerai prisimenu, kaip 1966 metais su P. Miursepu vyresniuoju važiavome į Paryžių su pirmąja Sovietų Sąjungos mokslo istorikų delegacija. Delegaciją sudarė daugiausia žymūs akademikai iš Maskvos, o iš Pabaltijo buvome tik mudu su Miursepu, tai ir gyvenome viename viešbučio kambaryje. Tai buvo išskirtinai įdomi kelionė, kurios metu pabuvojome Paryžiaus soduose ir meno salonuose, aplankėme Paryžiaus gamtos istorijos muziejų, kuriame dirbo pats Žoržas de Biufonas (Georges-Louis de Buffon, 1707–1788), garsus prancūzų gamtininkas ir filosofas. Su Miursepu pirmą kartą patekome į Tarptautinės mokslo istorikų sąjungos ir Pasaulinės mokslo istorijos akademijos renginį.

Tai buvo veikiau pažintinė ekskursija garsiems akademikams, o ne mokslinis renginys. Kartu važiavo žymus matematikas akademikas Gelfandas[2], Rusijos teorinės mechanikos autoritetas akad. Aleksandras Išlinskis. Kelionei vadovavo SSRS Mokslų Akademijos gamtos mokslų ir technikos istorijos instituto direktoriaus pavaduotojas mokslui prof. Ašotas Grigorjanas (Ašot Grigorjan), Tarptautinės mokslo istorijos akademijos tikrasis narys. Mums atrodė, kad jis be šių pareigų dar buvo tam tikros įstaigos generolas, bet reikia pripažinti, kad mokslo istorija jis nuoširdžiai domėjosi, telkė to meto Sovietų Sąjungos mokslo istorikus. O kadangi paties Grigorjano likimas priklausė nuo tų mokslo šulų, tai jis jiems tą puikią pramogą ir organizavo. Proga priminti, kad SSRS gamtos mokslų ir technikos istorijos institutas vos išliko; mat vadovus ir daug darbuotojų prarado, kai jam iki 1956 m. vadovavo Georgijaus Malenkovo[3] žmona, o vėliau keitėsi šalies vadovai.

Tai buvo sudėtingi laikai, net septintojo dešimtmečio viduryje mus dar instruktuodavo, kad viešai geriau neminėtume Trofimo Lysenkos vardo. Nors šis kampanijos prieš genetikus idėjinis „vadas“ nuo XX a. septintojo dešimtmečio vidurio oficialiai jau nebuvo iškeliamas ir liaupsinamas, bet ir kritikuoti jo „mokslo“ dar nebuvo leista. Tik nuėmus N. Chruščiovą iš SSKP pirmojo sekretoriaus pareigų atėjo galas ir „lysenkizmui“ žemės ūkio moksluose. SSRS mokslų akademijoje buvo iškelti „finansiniai trūkumai“, kuriuos padarė Lysenka ir taip po truputį jis buvo eliminuotas nuo vadovaujančių pareigų.

Manau, kad ir Estijos mokslo istorikams mūsų prisimintoji kelionė į Paryžių suteikė galimybę išeiti į plačią tarptautinių ryšių erdvę. Mudu su P. Miursepu vyresniuoju išrinktųjų kompanijoje atsidūrėme ne pagal rangą, nes kažkam juk reikėjo atstovauti ir paprastiems mokslo istorikams. Nuo 1993 m. Baltijos valstybės tapo Tarptautinės filosofijos ir mokslo istorijos sąjungos narėmis. Šioje sąjungoje šiuo metu mums daugiausia atstovauja

■ Nukelta į **3 p.**

Baltijos šalių mokslo istorijos ir filosofijos asociacijos nariai Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje pasibaigus generalinei asamblėjai

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

prof. J. A. Krikštopaitis, o 1966 m. visa tai buvo dar tik svajonė.

J. A. Krikštopaitis. Priminsiu: praslinkus dvejiems metams (1968) po minėto renginio Paryžiuje, ten pat vyko XII Pasaulinis mokslo istorikų kongresas, kuriame kartu su TSRS mokslininkais dalyvavo prof. Paulius Slavėnas. Jis kaip Tarybų Sąjungos atstovas buvo išrinktas Tarptautinės mokslo istorijos akademijos nariu korespondentu.

Mokslo istorija suartina tyrinėtojus ir tautas

ML. *Ką rodo Jūsų, gerbiamasis akademike, prisimintasis kelionės į Paryžių pavyzdys? Kad pabaltijiečiai, kaip tada Latvijos, Estijos ir Lietuvos atstovus plačiojoje „tėvynėje" vadino, visada jautė savo tam tikrą istorinio likimo savaimingumą. Juk neatsitiktinai Paryžiuje viename kambaryje su P. Miursepu stengėtės įsikurti.*

J. Stradinis. Taip, bet nereikėtų pamiršti ir kitų ne mažiau svarbių dalykų. Toje kelionėje buvo kelios labai intelektualios ir simpatiškos damos iš Leningrado (Sankt Peterburgo) ir Maskvos – Kopelevič, Sokolovskaja ir kitos, kurios nuoširdžiai domėjosi Latvijos, Estijos ir Lietuvos mokslo reikalais, dalyvaudavo ir geranoriškai mus palaikydavo įvairiose sąjunginėse konferencijose, taip pat ir mūsų rengiamose. Taigi būkime objektyvūs ir už gera bent jau geruoju minėkime mūsų mokslo istorijos mokslui nusipelniusius kitų tautų asmenis.

Labai malonu, kad ir šioje konferencijoje Vilniuje dalyvauja daug puikių mokslininkų ir labai geranoriškų asmenybių. Štai kad ir Sankt Peterburgo Zoologijos institutui atstovaujanti Nadežda Slepkova, kuri labai domisi Vilniumi, jaučia šiam miestui sentimentus. Panašių asmenybių galime išskirti ne vieną.

P. Miursepas. Man taip pat atrodo, kad mokslas ir toliau jungia įvairių šalių mokslininkus nepriklausomai nuo šalies, kurioje jie gyvena. Mes bendraujame ir bendradarbiaujame ne vien su Europos Sąjungos, bet ir kitų šalių mokslininkais ir tai puiku. Estų ryšiai su Sankt Peterburgo mokslo istorikais pastaraisiais metais tapo dar glaudesni, ko nebūtume galėję pasakyti apie dešimtojo dešimtmečio mūsų bendravimą.

J. A. Krikštopaitis. Sankt Peterburgas – ypatingas europietiškas miestas. Didelės įtakos jam padarė Baltijos vokiečiai, kurie akademinėje srityje ir miesto kultūros gyvenime ten dominavo iki XIX a. pradžios. Sankt Peterburgo kaip buvusios Rusijos sostinės inteligentiškumui tai paliko didelį pėdsaką, kuris ligi šiol jaučiamas.

J. Stradinis. Šiuo klausimu galėčiau štai ką pridurti. Konferencijoje per plenarinį posėdį skaičiau pranešimą skirtą nacionalinio ir internacionalinio Latvijos universiteto formavimuisi 1919 metais. Prisiminkime, kokiais profesoriais ir dėstytojais rėmėsi šis universitetas. Pusė jų buvo iš Tartu universiteto ir Rygos politechnikos instituto, o kita pusė buvo Peterburgo ir Maskvos universitetų auklėtiniai. To meto Peterburgas buvo viena iš citadelių, kurioje užgimė ir formavosi Latvijos muzikinė ir meninė kultūra. Tą patį galima pasakyti apie Latvijos inžineriją, mechanikos ir kai kuriuos kitus mokslus, taip pat ir geriausi Latvijos prieškario medikai į Latvijos universitetą juk atėjo iš Peterburgo. Tarp jų buvo ir mano tėvas Paulas Stradinis, kuris medicinos mokslus 1914–1919 m. baigė būtent Petrogrado karo akademijoje. Vienas iš jo profesorių buvo garsusis fiziologas Ivanas Pavlovas, 1904 m. medicinos Nobelio premijos laureatas. Jo laboratorijoje tėvas iš dalies rašė ir savo disertaciją.

Tos kartos žymūs Rusijos mokslininkai kartu buvo ir tikri europiečiai, nemažai nusipelnę ir Latvijos mokslui.

Paleoastronomijos ir etnokosmologijos pradininkas Lietuvoje, Lietuvos mokslo ir filosofijos istorijos asociacijos viceprezidentas prof. dr. Libertas Klimka Baltijos šalių mokslo istorikams pristato Europos geografinį centrą, esantį 26 km į šiaurę nuo Vilniaus prie Purnuškių kaimo

Nuo Lietuvos etnokosmologijos muziejaus apžvalgos aikštelės atsiveria įspūdingas kraštovaizdis

J. A. Krikštopaitis. XX a. panašiai reikalai klostėsi ir Lietuvoje, čia kuriant akademinę veiklą: dėstyti steigiamajame Lietuvos universitete pradėjo profesoriai ir lektoriai, baigę mokslus Maskvoje, Sankt Peterburge, Tartu, Rygoje, Charkove bei įvairiose Vakarų valstybių aukštosiose mokyklose.

Tautinė valstybė ir atvirumas pasauliui

ML. *Kaip vertinate tarpukario Latvijos mokslą? Viena vertus, buvo kuriama tautinė valstybė, bet kaip ši ideologija ir to meto nuostatos derėjo su Latvijos mokslo atvirumu pasauliui?*

J. Stradinis. Uždarumo moksle vis dėlto nebuvo. Tarpukario nepriklausomoje Latvijoje 20 proc. profesorių buvo iš Vokietijos, Norvegijos, taip pat iš buvusios Rusijos. Nuo bolševikų XX a. trečiajame dešimtmetyje iš Rusijos bėgo į vakarus daug mokslininkų, nemažai jų įsikūrė Rygoje. Aukštosiose mokyklose buvo dėstoma latvių kalba, tas teisybė, bet apie mokslo uždarumą kalbėti būtų neteisinga. Tartu universitete taip pat nuo 1919 m. pradėtos skaityti paskaitos ir dėstyti estų kalba.

Taigi Latvijoje ir Estijoje nacionaliniai universitetai užgimė 1919 m., o Lietuvoje dėl sudėtingų istorinių aplinkybių – Lietuvos universitetas Kaune pradėjo veikti 1922 metais.

ML. *Kaip gerbiami pašnekovai galėtų paaiškinti tą įdomų derinį: po Pirmojo pasaulinio karo susikūrusiose Baltijos tautinėse valstybėse didelis dėmesys kreipiamas į tautinę latvių, estų ir lietuvių kalbas, bet tai nė kiek nesiaurino to meto universitetų europietiškumo? Dabar šios kolizijos nepasiseka išrišti, todėl moksliniai žurnalai mūsų valstybėse didžia dalimi perėjo į anglų kalbą, pasigirsta balsų, kad ir kai kurias disciplinas reikėtų dėstyti angliškai, girdi, tautinė kalba siaurina tarptautinio bendravimo galimybes.*

J. Stradinis. Ligi 1918 m. dauguma latvių ir estų profesorių tiesiog neturėjo galimybių savo kraštų universitetuose dirbti akademinį darbą. Antai Rygoje medicina kaip akademinė disciplina išvis neegzistavo. Rusijos imperijos laikais tik Jurjeve (taip 1893–1918 m. vadintas Tartu miestas, o jame veikęs universitetas iki 1918 m. vadintas Imperatoriškuoju Jurjevo universitetu – G. Z.) ir Rusijos miestuose medicina buvo studijuojama kaip akademinis mokslas.

Etniniai latviai kaip tik ir stengėsi Rygoje įkurti Latvijos universitetą. 1862 m. įkurtas Rygos politechnikos institutas, kuris buvo pirmasis tokio tipo institutas Rusijos imperijoje. XIX a. Rygos politechnikos institute studentai latviai sudarė vos 5–10 proc. visų studijavusių, o 1914 m. sudarė jau 17 proc. Lenkų ir lietuvių Rygoje studijavo daugiau negu latvių. Rygoje studijavo ir dėstė nemažai estų. Rygos politechnikos instituto dalys 1919 m. buvo įjungtos į naujai įsteigtą Latvijos universitetą, o 1990 m. buvusiam Rygos politechnikos universitetui suteiktas Rygos technikos universiteto vardas. Dabar Latvijos universitete studijuojama latvių kalba, tai įtvirtinta ir įstatymiškai, bet vis populiaresnė tampa anglų kalba.

Medicina studijuojama mano tėvo vardu pavadintame Rygos P. Stradinio universitete, jame studijuoja 12 proc. užsieniečių (mūsų švietimo ministras tvirtina, kad net 14 proc.). Daugiausia tai studentai iš Vokietijos, Skandinavijos šalių ir Didžiosios Britanijos. Kas juos traukia į Rygą? Pirmiausia mažiau kainuojančios studijos. Yra ir antra priežastis: antai Vokietijoje labai sunku įstoti į medicinos fakultetų pirmuosius kursus, todėl vokiečiai stoja į P. Stradinio universitetą, baigia tris kursus ir pereina studijuoti į Vokietiją. Išeina, kad mes jų studijoms eikvojame europines lėšas, kurias galėtume išleisti savo šalies medikams parengti. Kita vertus, tie Rygoje studijavę užsieniečiai išsaugo tam tikrą simpatiją Latvijai, o tai nėra paskutinės svarbos dalykas. Esu P. Stradinio universiteto Globos tarybos narys, todėl man tie dalykai gerai žinomi ir rūpi.

P. Miursepas. Tartu universitete panaši padėtis, bet mediciną studijuoti iš užsienio atvyksta daugiausia suomiai. Jie neturi problemų įsisavinti estų kalbą, tad jiems net ir dėstoma estiškai. Talino technikos universitete, kuriame dirbu, studijuoja 14–15 tūkst. studentų, iš jų apie 800 užsieniečių. Jie studijuoja anglų kalba. Populiariausios verslo ekonomikos ir teisės studijos.

J. A. Krikštopaitis. Panašiai studijų įvairovė plečiasi Lietuvoje. Čia pastebimas jaunuolių, atvykstančių iš tolimesnių kraštų, skaičiaus augimas: iš arabų valstybių, Kinijos, Vidurinės Azijos, Kaukazo.

ML. *O turkai, libaniečiai, indai, pakistaniečiai ar nestudijuoja Estijoje?*

P. Miursepas. Studijuoja, bet daugumą tarp užsieniečių sudaro vis dėlto suomiai. Turime studentų iš Gruzijos, vis daugiau galime išvysti indų ir pakistaniečių, taip pat kinų.

J. Stradinis. Latvijos universitete Rygoje užsienio studentai sudaro gal apie 2 proc. visų studijuojančiųjų, bet P. Stradinio universitete visai kita padėtis. Prieš kokius penkerius metus iš užsieniečių Rygoje mediciną daugiausia studijavo Libano ir Šri Lankos studentai, bet dabar padėtis keičiasi iš esmės, ir tai mane gerokai stebina. Latvijos jaunimas važiuoja į Airiją ir kitas šalis, įsidarbina, o į mūsų universitetus atvyksta tų kraštų studentai. Vis daugiau studijuojančių Europos Sąjungos šalių studentų. Taip pat studijuoja gruzinai, lengvinamos sąlygos Latvijoje studijuoti Ukrainos ir Rusijos studentams. Bet štai ką mes girdime iš atvykėlių rusų studentų: jie tvirtina, kad visai nenorėtų dirbti Latvijoje ir visai nenorėtų grįžti į Rusiją. Jiems svarbu gauti Europos Sąjungoje galiojantį aukštojo mokslo diplomą, o P. Stradinio universitetas teikia būtent tokius diplomus. Tai štai Rusijos studentai tvirtina norį medicininės veiklos praktikos įgyti Europos Sąjungos šalyse, todėl pageidauja, kad jiems paskaitos būtų skaitomos ne rusų, bet anglų kalba. Išimtį sudaro Daugpilio universitetas, kuriame norima klausytis paskaitų rusų kalba.

Bus daugiau

Kalbėjosi **Gediminas Zemlickas**

[1] Kad gyva būtų istorinė ir tautinė savimonė. – Mokslo Lietuva, 2010 m. spalio 21 d. Nr. 18 (440).

[2] J. Stradinis prisimena veikiausiai pasaulinę matematikos įžymybę Izraelį Gelfandą (1913-2009), kuris mokslo pasaulyje pagarsėjo ir kaip biologas, pedagogas, matematinio švietimo organizatorius (iki 1989 m. Sovietų Sąjungoje, nuo 1989 m. gyveno JAV). Parašė apie 30 monografijų, daugiau kaip 800 mokslo straipsnių. J. Stradinio prisimenamais metais buvo Maskvos matematikos draugijos prezidentas (1966–1970 m.). – G. Z. pastaba.

[3] Po J. Stalino mirties G. Malenkovas (1902–1988) kiek ilgiau kaip pusei metų buvo tapęs Sovietų Sąjungos vadovu nuo 1953 m. kovo iki rugsėjo mėnesio, 1953–1955 m.– SSRS Ministrų Tarybos Pirmininku. Vėliau Nikitos Chruščiovo nušalintas nuo realios valdžios.

25-oji BALTIJOS VALSTYBIŲMOKSLO ISTORIKŲ KONFERENCIJA

Atkelta iš **1 p.**

nespėjusiam aprėpti visų jų dienotvarkių. Todėl paminėsiu tik konferencijos sesijų pavadinimus: „Filosofija, sociologija, humanitarinės kryptys", „Medicina", „Gamtos mokslai, technologija ir matematika", „Nežinomi tyrinėtojai", „Institucijų istorija", „Edukacija ir mokymas", „Muziejai ir memorialai". Paskutinė konferencijos diena buvo skirta ekskursijoms. Konferencijos organizatorių užsakyti autobusai dalyvius vežė dviem kryptimis: į Vilniaus universiteto muziejus bei botanikos sodą ir Molėtų link – į Etnokosmologijos muziejų.

Konferencijos metu buvo sušaukta Baltijos šalių mokslo istorijos ir filosofijos asociacijos generalinė asamblėja, skirta svarbiems organizaciniams klausimams. Jos dienotvarkės metu prof. J. A. Krikštopaitis perdavė prezidentinius Asociacijos įgaliojimus prof. J. Stradiniui. Taip pat svarstyti artimesnio su Suomijos mokslo istorikais ir filosofais bendradarbiavimo ir jungtinės Baltijos-Šiaurės kraštų konferencijos klausimai. Šiai idėjai pritarė atvykę Helsinkio universiteto profesoriai. Nuspręsta, kad kita Baltijos mokslininkų konferencija 2015 m. vyks Rygoje (gali būti ir Jelgavoje). Numatytas ir kitas variantas: artimiausią konferenciją organizuoti Helsinkyje, o po poros metų – Rygoje. Galutinai dėl šio atvejo bus nuspręsta tik po papildomų vadovaujančių asmenų pasitarimų.

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

Tadas VRUBLEVSKIS ir jo bibliografijos rodyklė (2)

Bronislava KISIELIENĖ

Pabaiga, pradžia Nr. 17.

Tadas Vrublevskis rūpinosi, kur sutalpinti daugybę dokumentų. V. Biržiška savo prisiminimuose apie T. Vrublevskį rašė: „Šykštus privačiame gyvenime, kuriam buvo gaila pinigo net valgiui, kasdieną pusryčiavęs ir pietavęs pas kitus pažįstamus, jis nesigailėjo jokių išlaidų savo puikiai bibliotekai papildyti, o iš mūsų iškaulindavo savo bibliotekai po vieną egzempliorių mūsų leidžiamųjų Vilniuj knygų (jų vien tiktai 1921 m. išleidome 30), pridurdamas: „Jūs juk žinote, jog aš visai neturiu pinigų, ir knygų pirkti negaliu“[1]. 1922 m. rugpjūčio 15 d. jis įkūrė Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių mokslinės paramos draugiją. Bibliotekai pastatyti advokatas skyrė 40 000 rublių. Pasitaręs su Lietuvių mokslo draugijos nariais, jis nusprendė savo rinkinius perduoti Vilniaus miesto globai, iškeldamas tokias sąlygas: kad ir kokia valdžia bebūtų, leidiniai neturėtų būti išvežti iš Vilniaus, ir kad biblioteka turėtų būti prieinama visiems žmonėms, nepriklausomai nuo jų tautybės ir politinių pažiūrų. Jau po T. Vrublevskio mirties, 1931 m. pabaigoje, biblioteka buvo įkurdinta Tiškevičių rūmuose, Žygimantų g. Nuo 1932 m. sausio 1 d. biblioteka gaudavo privalomus regioninės spaudos egzempliorius iš keturių vaivadijų: Vilniaus, Balstogės, Palenkės ir Naugarduko. Oficialiai ji buvo atidaryta 1935 m. birželio 22 d. ir pavadinta Valstybine Vrublevskių biblioteka. Pasikeitus politinėms aplinkybėms, 1941 m. ji tapo Lietuvos mokslų akademijos biblioteka. Lietuvai vėl tapus nepriklausoma valstybe, 1998 m. Retų spaudinių ir rankraščių skaityklai buvo suteiktas Tado Vrublevskio vardas. 2009 m. rugsėjo 29 d. bibliotekai grąžintas senasis Vrublevskių vardas, ji tapo Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka.

Tadas Vrublevskis mirė 1925 m. liepos 3 d., palaidotas Rasų kapinėse. Žinia apie jo mirtį žaibo greičiu apskriejo visą miestą. Įvairūs laikraščiai ir žurnalai buvo pilni nekrologų ir atsiminimų apie žymų advokatą. Iš įvairių tautybių atstovų buvo sudarytas laidojimo komitetas. Pačios laidotuvės virto visų Vilniuje gyvenančių tautybių ir tikybų žmonių manifestacija[2].

Tado Vrublevskio bendražygis Vitoldas Abramovičius advokatų tarybos vardu prie karsto pasakytoje kalboje pažymėjo: „Teisės supratimas, kurią ginti laikė sau per pareigą, jam buvo daug platesnis, nei privalomieji įstatymai, su kuriais toji teisė dažnai nesutikdavo. Amžinieji žmonijos tiesos, gerovės ir teisingumo idealai buvo jam tuo kelio rodikliu, kuris švietė ir kuriop privali eiti kiekvienas advokatas, žiūrįs į savo darbą kaip į visuomenės pareigas. Nepaprasta visapusiškoji erudicija ir išimtinis iškalbingumo talentas jungėsi su turtinga jo asmenybės jausmų puse; tai darė jo gynimus specialinio pobūdžio ir buvo jo individualybės ryški ypatybė. Buvo tai žmogus, kuris protu ir siela stovėjo aukščiau už aplinką ir todėl galbūt ne visada buvo tos aplinkos suprastas“[3].

Ši bibliografijos rodyklė skirta Tado Vrublevskio, garsaus teisininko, politikos ir visuomenės veikėjo, bibliofilo, mecenato atminimui. Joje surinkta medžiaga atkleidžia Tado Vrublevskio veiklą sudėtingu istoriniu laikotarpiu, jo didžią sielą ir meilę žmogui, pagarbą knygai. Knyga rengiama spaudai.

Tado Vrublevskio veikla nėra pakankamai ištyrinėta. Liko jo nepublikuotų straipsnių teisės, statistikos, Vilniaus istorijos, bibliografijos ir bibliotekininkystės klausimais.

Leidinio pradžioje spausdinami autorių Dariaus Staliūno, Juozo Marcinkevičiaus, Danutės Labanauskienės, Sigito Jegelevičiaus papildyti ir perspausdinti straipsniai[4].

Bibliografijos rodyklė suskirstyta į tris dalis: *Tado Vrublevskio darbai, Literatūra apie Tadą Vrublevskį, Ikonografija.*

Pirmoje dalyje yra šie skyriai: *Knygos* ir *Straipsniai.* Knygų paveldas nėra didelis. Surinkti ir surašyti straipsniai atskleidžia aktualius to meto politinius ir teisinius aspektus. Nemažai mokslinių straipsnių lenkų ir rusų kalbomis valstybės teisės ir kitų teisės šakų klausimais. Knygas ir straipsnius Tadas Vrublevskis pasirašinėjo pavarde arba slapyvardžiais *Juodvarnis, T. Woronicz, T. Koronowicz.* Amžininkai teigia, kad T. Vrublevskis kalbėjo sklandžiau nei rašė.

Antroje leidinio dalyje *Literatūra apie Tadą Vrublevskį* pasirinkta išsamesnė dėstymo schema. Išskirtas pirmas skyrius – *Teisės žinovas. Advokatas.* Jame suregistruoti įrašai padeda atskleisti jį kaip puikų teisės aktų, įstatymų žinovą ir praktiką. Šis skyrius padalytas į du poskyrius: *Politinės ir baudžiamosios bylos* ir *Spaudos bylos.* T. Vrublevskio, kaip advokato, veiklos pagrindiniai etapai parodo jo bendradarbiavimo su ginamaisiais asmenimis juridinius ypatumus.

T. Vrublevskio požiūrį į to laiko istorinius ir kultūrinius įvykius atspindi publikacijos, įtrauktos į antrą skyrių – *Visuomenės ir politinis veikėjas.* Įvairialypių straipsnių įrašai sudėti į poskyrius *Kandidatas į Valstybės Dūmą, Kraštiečių (krajovcų) sąjūdžio dalyvis, Lietuvių mokslo draugijos narys, Masonų ložės narys.*

Straipsniai apie įvairių kolekcijų kaupimą, bibliotekos turtinimą surašyti bibliografinės rodyklės skyriuje *Bibliofilas.*

Įvairios spausdintos žinutės apie T. Vrublevskio juridinės kontoros darbo laiką, skaitytus pranešimus, išleistas knygas ir straipsnius suregistruotos skyriuje *Skelbimai ir žinutės.*

Lietuvos ir Lenkijos istorijos bei kultūros tyrinėtojus domina kultūros mecenato T. Vrublevskio darbai ir politinė-visuomeninė veikla. Skyriuje *Tadas Vrublevskis mokslo darbuose, publicistikoje, atsiminimuose* surinkti spaudoje pasirodę Zenono Ponarskio (Z. Ponarski), Jano Jurkevičiaus (J. Jurkiewicz), Juliaus Bardacho (J. Bardach), Liudviko Haso (L. Hass), Henriko Visnerio (H. Wisner), Zbignevo Solako (Z. Solak), Jano Savickio (J. Sawicki), Dariaus Staliūno, Zigmanto Kiaupos, Rimanto Miknio moksliniai straipsniai. Į šį skyrių pateko mokslinės publikacijos, informacija apie surengtas parodas, konferencijas, suregistruoti išsamesnę biografiją ir veiklą aprašantys nekrologai, surašytos trumpos žinutės, menininkų darbai apie T. Vrublevskį.

Daugelyje straipsnių apie Tadą Vrublevskį pateikta plati ir visapusiška informacija (nuo vaikystės iki brandaus amžiaus). Tokių straipsnių įrašai sudėti minėtame skyriuje, o siauresnės tematikos, tiksliai atspindintys temą įrašai įtraukti į atskirus poskyrius skyriuje *Visuomenės ir politinis veikėjas.*

Trečioje dalyje *Ikonografija* užfiksuotos fotografų Jano Bulhako (J. Bułhak), Aleksandro Štrauso (A. Strauss) ir kitų menininkų fotografijos bei spaudoje rastos iliustracijos.

Literatūra apie Tadą Vrublevskį rinkta iš enciklopedijų, žinynų, mokslinių rinkinių, knygų, įvairių periodinių leidinių ir interneto. Peržiūrėti svarbiausi leidiniai, išleisti T. Vrublevskio gyvenimo metais. Vėlesnio laikotarpio knygos ir periodiniai leidiniai buvo atrenkami atsižvelgiant į T. Vrublevskio jubiliejines datas ir minėjimus. Medžiaga buvo renkama ir iš mokslo darbų literatūros sąrašų. Dokumentų periodiškumas nepilnas, naujos knygos ir užsienio moksliniai leidiniai Lietuvoje gaunami nereguliariai, teko medžiagos ieškoti ir užsienio šalių bibliotekose. Bibliografijos rodyklei medžiaga rinkta įvairių bibliotekų fonduose: Lietuvos mokslų akademijos, Nacionalinės M. Mažvydo, Vilniaus universiteto, Lenkijos Respublikos mokslų akademijos ir Jogailaičių universiteto Krokuvoje, Rusijos mokslų akademijos ir Nacionalinės bibliotekos Sankt Peterburge. Renkant informaciją bendradarbiauta su Palenkės Lukašo Gurnickio bibliotekos Balstogėje darbuotojais.

Medžiaga rodyklėje išdėstyta chronologine tvarka, skyriuose ir poskyriuose – pagal abėcėlę. Publikacijų turinį padeda atskleisti anotacijos. Leidinio pabaigoje pateiktas sutrumpinimų sąrašas ir asmenvardžių rodyklė.

Šį rodyklė leis skaitytojui artimiau pažinti iškilią XIX a. pab.–XX a. pr. asmenybę – Tadą Vrublevskį, kuris savo gyvenimą skyrė dviem tarnystėms – žmonėms ir knygoms.

Prašome pastabas ir atsiliepimus siųsti Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Informacijos skyriui (Žygimantų g. 1, Vilnius; el. paštas: *biblioteka@mab.lt*).

[1] BIRŽIŠKA, Viktoras. Lietuvių teisių gynėjas T. Vrublevskis. In BIRŽIŠKA, V. Neužgijusios žaizdos: atsiminimai iš Vilniaus 1920–1922. – Kaunas, 1936. – P. 93–99.

[2] A. a. T. Wróblewskio laidotuvės. – Vilniaus aidas, 1925, liep. 8 (Nr. 74). – P. 1–2.

[3] KUZMICKIS, Zigmas. A. A. Tadas Stanislovas Vrublevskis (1858.XI.8–1925.VII.3). In KUZMICKIS, Z. Tikėjęs gimtuoju žodžiu: iš kūrybinio palikimo. –Kaunas, 1991. – P. 138–142.

[4] Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, 2001 / 2002. – Vilnius, 2004. – P. 198.

DIDŽIOJO „LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNO“ NETEKTYS XX A. VIDURYJE (4)

Aldonas PUPKIS
Lietuvių kalbos institutas

Pabaiga, pradžia Nr. 15, 16, 17.

Baigiame spausdinti Aldono Pupkio straipsnį, skirtą kalbininkams, prisidėjusiems prie didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno“ sudarymo XX. a. viduryje.

Jonas Mẽkas (g. 1922 m.), poetas, vienas iš žymiausių šiuolaikinių užsienio lietuvių kinematografininkų. Mokydamasis Biržų gimnazijoje užsimojo rinkti žodžius didžiojo žodyno kartotekai. 1942 m. vietos spaudoje paskelbė agitacinį straipsnį apie žodžių rinkimą, subūrė mokinių žodžių rinkėjų sekciją, susirašinėjo su žodyno redakcija, bet žodynas iš tų užmojų kokios didesnės naudos nesulaukė.

Antanas Miškìnis (1905–1983), poetas. Jaunystėje buvo užrašęs 10 žodžių iš gimtųjų Juknėnų. Grįžęs iš Sibiro bendravo su kalbininkais.

Ona Matusevičiū̃tė (1908–2002), mokytoja, istorikė. Studijuodama surinko apie 550 Eržvilko apylinkės žodžių. 1946–1954 m. praleido Sibiro lageriuose.

Antanas Mažiùlis (1914–2007), tautotyrininkas, tautosakos ir žodyno rinkėjas. Dirbdamas Dusetose organizavo žodžių rinkimą iš gyvosios kalbos. Turimais duomenimis, vienas ir kartu su mokiniais surinko beveik 4000 žodyno lapelių (dalis iš raštų). („Lietuvių enciklopedijoje“ teigiama surinkus apie 20 000.). Įsitvirtinęs Vakaruose daug rašė tautotyros temomis, bendradarbiavo Bostono enciklopedijoje.

Bronius Nemìckas (1909–2004), teisininkas, visuomenės veikėjas. 1931 ir 1933 m. žodyno redakcijai atidavė daugiau kaip pusantro šimto užrašytų žodyno lapelių (dalis su mokiniais). Karui baigiantis pasitraukęs į Vakarus plačiai reiškėsi išeivijos veikloje.

Petronėlė Orintáitė (1905–1999), rašytoja. Jaunystėje žodynui yra užrašiusi 58 gimtųjų Liepalotų (Šakių apskr.) šnektos žodžius. Dirbdama nuolat bendradarbiavo su žodyno redakcija: tikrino Kairių (prie Šiaulių) žodžius, skaitė žodyno korektūras.

Bronius Pãlekas (1904–?), mokytojas. Studijuodamas 1933 m. žodynui užrašė 145 gimtosios Kvėdarnos šnektos žodžius. Grįžęs iš įkalinimo 1957–1961 m. pateikė dar apie 5000 tarminių žodžių lapelių.

Martynas Preikšáitis (1908–1980), evangelikų kunigas, spaudos darbuotojas. Studijuodamas Vytauto Didžiojo universitete iš Tauragės šnektos žodynui užrašė 170 žodžių. Atsidūręs Vakaruose išleido vertingų religijos ir kultūros darbų.

Juozas Rauktỹs (1892–1974), miškininkas. 1933–1934 m. dirbdamas Alytuje užrašė apie 100 Švėkšnos apylinkės žodžių. Baigiantis karui pasitraukė į Vakarus.

Stasys Riáutas (1906–1942 sušaudytas sovietiniame lageryje), mokytojas, tautosakos ir žodyno rinkėjas. Žodynui yra užrašęs apie 1000 tarminių žodžių iš Pandėlio.

Kazys Señdzikas (1910–1940 nusižudė pabūgęs bolševikų keršto), bibliotekininkas. Dirbdamas Kauno kunigų seminarijos bibliotekoje, jos archyve iš įvairių senų rankraščių ir senesnių spaudinių (iš viso apie 60 vienetų) žodynui išrašė apie 12 000 lapelių.

Rapolas Serapìnas (1904–1989), pedagogas, filosofas. 1940–1941 m. žodynui atidavė apie 1000 Platelių apylinkėje užrašytų žodžių. Baigiantis karui pasitraukė į Vakarus.

Alfonsas Šešplaũkis-Tyruõlis (1909–2006), pedagogas, poetas, vertėjas. 1931–1933 m. žodynui surinko 290 žodžių. Svarbiausius savo darbus (tarp jų ir lietuvių kalbos vadovėlius) išleido Vakaruose.

Jurgis Šlapẽlis (1876–1941), gydytojas, vertėjas, žodynininkas. Įvairiais būdais yra talkinęs didžiajam „Lietuvių kalbos žodynui“: paskolinęs Juškos žodyno rankraštį, siuntęs žodžius, skaitęs žodyno korektūrą.

Gražutė Šlapelýtė-Sirutíenė (1909–2009), pedagogė, kultūrininkė. Studijuodama Vilniaus universitete 1933–1934 m. užrašė ir žodyno redakcijai pateikė apie 2400 lapelių. Žodyno redakcijai persikėlus į Vilnių skaitė žodyno korektūras.

Juozas Tinìnis (1907–1971), mokytojas, rašytojas, vertėjas. 1931 m. žodynui pateikė daugiau kaip 500 lapelių. Pasitraukęs į užsienį plačiai reiškėsi išeivijos veikloje.

Jonas Totoráitis (1887–1941), kunigas, istorikas. Dirbdamas Marijampolės marijonų gimnazijoje organizavo žodžių rinkimą savo vadovaujamoje įstaigoje, tikrindavo Marijampolės apylinkėse užrašytus žodžius.

Vilius Trãkis (1912–1986), evangelikų vyskupas. Dar mokydamasis Klaipėdos Vytauto Didžiojo gimnazijoje 1933 m. žodyno redakcijai atidavė apie 170 Plikių miestelyje užrašytų žodžių. Vakaruose reiškėsi visuomeniniame gyvenime.

Kazimieras Umbražiū̃nas (1909–1996), žurnalistas. Mato Untulio paskatintas 1933–1934 m. žodynui užrašė apie 100 Vilniaus krašto tarminių žodžių. Iš įkalinimo į Lietuvą grįžo 1956 m.

Balys Ùrbanas (1891(?)–1941(?)), mokytojas, aistringas didžiojo žodyno talkininkas. Organizavo žodžių rinkimą Dusetose, į jį įtraukė net savo šeimos narius, tikrino Dusetų krašto žodžius, teikė patarimų žodyno redakcijai. Skirtingų šaltinių duomenimis, Urbanas yra užrašęs nuo 3400 iki 10 000 žodžių (vienas ir su mokiniais).

Jonas Ùžpurvis (1891–1992), pedagogas, istorikas, kalbininkas. 1949 m. buvo ištremtas į Sibirą, 1967 m. išvažiavo į Vokietiją, kur parašė geriausius savo kalbotyros darbus. Žodynui Užpurvins yra užrašęs apie 1000 žodžių iš Klaipėdos apylinkių, skaitęs žodyno korektūras.

Antanas Vaičiuláitis (1906–1992), rašytojas, literatūros mokslininkas, vertėjas. Vienas iš nedaugelio rašytojų, gražiai bendradarbiavusių su kalbininkais; buvo aktyvus Lietuvių kalbos ir literatūros mokytojų sąjungos ir Lietuvių kalbos draugijos narys. 1931 ir 1933 m. žodynui užrašė, įvairių šaltinių duomenimis, nuo 800 iki 1000 Vilkaviškio apylinkės žodžių.

Nukelta į **5 p.**

Vilniaus universitetui vadovaus laikinasis rektorius prof. Jūras Banys

Gedimino Žemlicko nuotrauka

Laikinai einantis Vilniaus universiteto rektoriaus pareigas prof. habil. dr. Jūras Banys (viduryje) su VU Bibliotekos generaline direktore Irena Kriviene ir Lietuvos dailės muziejaus direktoriumi Romualdu Budriu

Spalio 9 d. Vilniaus universiteto Senatas laikinojo VU vadovo pareigas pavedė eiti mokslo reikalų prorektoriui prof. habil. dr. Jūrui Baniui.

Slaptu balsavimu iš 76 balsavime dalyvavusių Senato narių už šį sprendimą pasisakė 62 Senato nariai, prieš balsavo 10 ir 4 biuleteniai buvo pripažinti negaliojančiais.

Kreipdamasis į VU Senato narius J. Banys pažymėjo, kad eiti laikinojo Vilniaus universiteto vadovo pareigas nebus lengva ir maloni misija. „Tarpuvaldžiu visada sunku. Mūsų užduotis dabar kuo greičiau parengti Statutą, pateikti jį Seimui ir tikėtis, kad jį patvirtins, ir tuomet galėsime išrinkti naują rektorių“, – apibrėžė artimiausius tikslus J. Banys.

J. Banys gimė 1962 gruodžio 30 d. Vilniuje. 1980 m. baigė Vilniaus m. 9-ą vidurinę mokyklą, 1985 m. su pagyrimu baigė Vilniaus universiteto Fizikos fakultetą. 1990 m. baigęs aspirantūrą, Vilniaus universitete apgynė daktaro disertaciją, 2000 m. apgynė habilituoto daktaro disertaciją, 2000 m. jam suteiktas docento vardas, 2003 m. – profesoriaus vardas.1989–1990 m. gavęs Soroso fondo grantą grantą dirbo Oksfordo universitete, Anglijoje. 1993–1995 m. metais, gavęs A. Humboldt'o stipendiją, dirbo Leipcigo universitete, Vokietijoje.

Prof. habil. dr. Jūras Banys – Lietuvos mokslų akademijos tikrasis narys, LMA Povilo Brazdžiūno premijos laureatas (2001 m. kovo 20 d.), Nacionalinės premijos laureatas (2003 m.). Pagrindinė mokslinių tyrimų kryptis – gardelės dinamika, feroelektra, struktūriniai faziniai virsmai, dipoliniai stiklai, relaksoriai, dielektrinė spektroskopija. Paskelbęs per 200 mokslinių straipsnių, daugumą jų – tarptautiniuose mokslo žurnaluose. Tarptautinėse mokslinėse konferencijose Vokietijoje, Rusijoje, Anglijoje, Italijoje, Latvijoje, Čekijoje, Lenkijoje, Prancūzijoje, JAV perskaitė per 300 pranešimų (daugiau negu 30 kviestinių).

2003–2007 m. ėjo VU Fizikos fakulteto dekano pareigas, nuo 2007 m. – VU mokslo reikalų prorektorius. Greta pagrindinio mokslinio darbo dėsto fizikos disciplinas Vilniaus universiteto Fizikos fakulteto studentams. Moka anglų, rusų ir vokiečių kalbas. Hobis – numizmatika, filatelija ir tinklinis.

Nijolė Bulotaitė
Vilniaus universiteto Informacijos ir ryšių su visuomene skyriaus vedėja

MOKSLO KOKYBĖS VERTINIMAS: AR GALIMA IŠVENGTI SUBJEKTYVUMO?

Subjektyvūs vertinimai – neatsiejama kūrybinio gyvenimo dalis. Gerai žinomas kritiškas, netgi niekinantis Sōreno Kierkegaardo požiūris į Hėgelio filosofiją ar Levo Tolstojaus – į Shakespeare'o dramas. Nepaisant to, Hėgelis liko Hėgeliu, o Shakspeare – Shakspeare'u. Blogiau, kai subjektyvumas tampa mokslo politikos principu ar net ašimi.

Pagal šiuo metu taikomą *Mokslo ir studijų institucijų mokslo (meno) darbų vertinimo metodiką,* išskiriami du mokslo darbų lygmenys – I ir II. Socialiniuose ir humanitariniuose moksluose (o šiame straipsnyje kalbėsime tik apie juos) I lygmens darbų skaičius sudaro 20 % II lygmens mokslo darbų, ir jiems taikomas ekspertinis vertinimas. Ekspertų darbo kokybė ne kartą buvo aptarinėta įvairių lygių pasitarimuose ir susirinkimuose, bet neseniai paskelbti preliminarūs 2010 m. vertinimo rezultatai (žr. http://ataskaita.lmt.lt) dar kartą privertė krūptelėti šalies mokslinę visuomenę. Iš pradžių pateiksime pavyzdį.

Tarp Lietuvos kultūros tyrimų instituto I lygmeniui pateiktų darbų Algio Uždavinio *Sophi Perenis* leidykloje paskelbta monografija *Philosophy and Theurgy in Late Antiquity* (Filosofija ir religija vėlyvoje antikoje) apibūdinta kaip „neatitinkanti originalumo ir reikšmingumo reikalavimų“ ir įvertinta nuliu. Šiuo atveju stebina ne tiek eksperto subjektyvumas, kiek įžūlumas. Kiekvienas turi savo mokslinių simpatijų ir antipatijų, ir kažkam gali nepatikti A. Uždavinio tekstai, bet jei knyga paskelbta užsienyje ir nesi šios srities žinovas (o Lietuvoje vėlyvosios helenistinės filosofijos ir teurgijos žinovų, išskyrus Algį Uždavinį, tikrai nėra), elementariausias apdairumas reikalauja panaršyti po internetą ir paskaityti, ką apie knygą rašo šios srities specialistai. Internete paskelbtuose užsienio mokslininkų vertinimuose knyga apibūdinama kaip „kūrybinga“, „išliekančios vertės“, „puikiai atskleidžianti ryšius tarp teurgijos ir jos šaknų senovės Egipte“ (žr. pvz., http://www.practicaltheurgy.com/category/bookreviews/). Be abejo, po apeliacijos ekspertas gali pakeisti vertinimą, bet reikalo esmės tai nepakeis. Ydingi ne ekspertai, ydinga sistema.

Sąlyginai galima išskirti tris subjektyvaus mokslo darbų kokybės vertinimo priežasčių grupes. Pirmiausia, kaip tai greičiausiai ir buvo Uždavinio atveju – asmeninės simpatijos ar antipatijos. Kita priežastis – klaninis solidarumas. Niekam ne paslaptis, kad kai kuriose mokslo šakose išsikristalizavo nesutaikomų „priešininkų“ grupės, kurios tarpusavio kovoje nesibodi jokiomis akademinėje terpėje paplitusiomis priemonėmis, pirmiausia – priešininkų darbų menkinimu. Tokio „klanų karo“ auka, bent jau paties mokslininko manymu, tapo dar vienas Lietuvos kultūros tyrimų instituto (LKTI) užsienio spaudoje paskelbtas darbas – Rolando Kregždžio žurnale *Studia mythologica Slavica* paskelbtas straipsnis *Восточнославянские боги Киевской Руси: Стрибог (сопоставительный анализ данных славянской и балтийской мифологических систем*) (Kijevo Rusios rytų slavų dievai: Striborgas (lyginamoji slaviškosios ir baltiškosios mitologinių sistemų duomenų analizė). Šiuo atveju suklusti varčia tai, kad prieš metus tame pačiame žurnale paskelbtas to paties autoriaus straipsnis įvertintas aukštu (3.5) balu. Taigi, leidinys nepasikeitė, straipsnių kokybė taip pat nepakito – tuo gali įsitikinti kiekvienas nesuinteresuotas tyrėjas (abu straipsniai yra atviroje internetinėje prieigoje – http://sms.zrc-sazu.si/En/kazalo.html). Matyt, pasikeitė ekspertas.

Pagaliau trečia subjektyvių vertinimų priežastis – institucinis solidarumas. Ekspertinis vertinimas turi įtakos institucijų finansavimui, be to, skirstomas vienas ir tas pats krepšelis. Kai žinai, kad kuo aukštesnį balą suteiksi kitos institucijos atstovo darbui, tuo blogesnis bus tavo institucijos finansavimas, objektyviu išlikti nepaprastai sunku.

Egzistuoja trys pagrindiniai šios problemos sprendimo variantai. Pirmiausiai galima atsisakyti I lygmens ir palikti tik II. Būtų įdomu sužinoti, kokių šalių patirtimi rėmėsi mokslo darbų kokybės vertinimo metodikos kūrėjai, suskirstydami darbus į „pirmarūšius“ ir „antrarūšius“. Bent jau kiek teko bendrauti su užsienio kolegomis, paklausti, kiek balų įvertintas vienas ar kitas jų darbas, jie iš nuostabos išplečia akis.

Antras variantas – I lygmeniui priskirti ir balais vertinti tik užsienyje skelbtas publikacijas. Tarptautinis pripažinimas – vienas pagrindinių pasaulyje taikomų mokslinių darbų vertinimo kriterijų, tačiau toks požiūris susilauktų nemažos dalies patriotiškai nusiteikusių mokslininkų pasipriešinimo. Kaip matyti iš aukščiau pateiktų pavyzdžių, abu nuliais įvertinti LKTI darbai skelbti užsienyje.

Egzistuoja ir trečias variantas, bet jį gali siūlyti kiekvienas iki galo straipsnį perskaitęs mokslininkas.

Stanislovas Juknevičius
Lietuvos kultūros tyrimų instituto direktoriaus pavaduotojas

Atkelta iš **4 p.**

Stasys Vaĩnoras (1909–1964), žurnalistas. Studijuodamas užrašė per pusantro šimto žodžių iš gimtosios Palangos gyvosios žmonių kalbos. Buvo ištremtas į Štuthofo koncentracijos stovyklą, Jungtinėse Amerikos Valstijose aktyviai dirbo spaudos darbą.

Juozas Vaišnỹs (1913–2001), kunigas, kultūrininkas, kalbininkas. 1934 m. yra užrašęs apie 80 gimtųjų Trakiškių (netoli Marijampolės) žodžių. Visus savo kalbinius darbus parašė gyvendamas Amerikoje.

Adolfas Venckáuskas (1900–1980), mokytojas, visuomenės veikėjas. Studijuodamas 1933 m. žodynui užrašė 65 žodžius, vėliau, 1940 m., dar 50 žodyno lapelių. Aktyviai reiškėsi išeivijos švietimo ir kultūros veikloje.

Vaclovas Zupkẽvičius (1914–?), teisininkas, vienas iš Norilsko lagerio Sibire sukilimo vadovų. 1938–1939 m. žodynui yra užrašęs per 200 lapelių.

Juozas Žagrakalỹs (1906–1977), teisininkas, vertėjas, rašytojas. Pirmuosius žodžius žodynui užrašė dar 1933 m. (11 lapelių) bet daugiausia – grįžęs iš Sibiro tremties. 1972–1977 m. žodynui jis atidavė apie 4000 Pasvalio apylinkėje užrašytų žodžių, be to, iš raštų išrašė dar apie 5000 lapelių.

Vietoj išvadų. XX a. 5-o dešimtmečio kataklizmuose Lietuva neteko, be minėtų žodyne dirbusių ir žodžius rinkusių žmonių, dar daugiau kaip šešių dešimčių rinkėjų: vieni mirė dėl kokių ligų, kiti žuvo partizaninėje kovoje ar šiaip buvo represuoti, treti pasitraukė iš Lietuvos. Tiesa, nemaža jų dalis buvo tik epizodiniai žodžių rinkėjai, netolimoje praeityje, paprastai studijų metais, davę žodynui po keliasdešimt ar po kelis šimtus ar tūkstančius žodžių, bet buvo ir tuo metu labai aktyvių rinkėjų, turėjusių nutraukti žodžių rinkimo darbą dėl nelauktai ištikusių aplinkybių. Stebina tų rinkėjų profesinė įvairovė: be daugybės mokytojų, buvo rašytojų, vertėjų, mokslininkų, kunigų, žurnalistų, spaudos darbuotojų ir kt. Visi jie nusipelno būti vienaip ar kitaip prisimenami, nes paliko savo indėlį „Lietuvių kalbos žodyno“ kartotekoje, iš kurios išaugo monumentalus lietuvių kalbos paminklas „Lietuvių kalbos žodynas“, „pamatinis [lietuvių] kultūros tekstas“ (V. Daujotytė).

Publikacija parengta pagal Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą projektą „Juozas Balčikonis leksikografas“ (Nr. LIT-5-14).

Mokslininkai ir verslininkai kviečiami tapti konferencijų ambasadoriais

VšĮ Vilniaus turizmo informacijos centras ir konferencijų biuras pradėjo vykdyti Vilniaus konferencijų ambasadorių programą, kurios tikslas – suburti įvairių sričių specialistus, kurie pasitelkę savo profesinius ir asmeninius ryšius padėtų pritraukti į Vilnių daugiau tarptautinių mokslo ir verslo asociacijų renginių.

Vilniaus konferencijų ambasadoriais kviečiami tapti aktyvūs, tarptautinėms asociacijoms priklausantys savo srities profesionalai, mylintys Vilnių, galintys ir norintys įtikinti užsienio kolegas organizuoti renginius sostinėje. Žinios, nauji kontaktai, galimybė parodyti mokslo pasiekimus, garsinti organizacijos vardą ir Vilniaus miestą – tai tik dalis programos teikiamų privalumų, kuriuos netruks pajusti patys ambasadoriai, akademinė visuomenė ir visas miestas.

„Pritraukti tarptautinę konferenciją ir ją suorganizuoti yra didelis darbas, dažnai sukeliantis iniciatyvą slopinančių abejonių. Vilniaus konferencijų ambasadorių programa suteikia galimybę naudotis įvairiomis priemonėmis, kurios smarkiai palengvina organizacinį darbą, – teigia Jolanta Beniulienė, Vilniaus turizmo informacijos centro ir konferencijų biuro direktorė. – Tikime, kad paskatinsime ambasadorius aktyviau dalyvauti atstovaujamų tarptautinių asociacijų konkursuose konferencijoms organizuoti ir padėsime juos laimėti.“

Vilniaus konferencijų biuras teiks ambasadoriams profesionalią nemokamą pagalbą planuojant ir organizuojant konferencijas: padės paruošti pasiūlymus, parinkti tinkamą vietą renginiui, susirasti konferencijos organizavimo partnerių, teiks informacinę medžiagą apie Vilnių, prisidės viešinant renginį.

Vilniaus konferencijų ambasadorių komanda jau pradėta formuoti. Mokslininkai, medikai, verslininkai kviečiami aktyviai dalyvauti programoje ir teikti kandidatūras ambasadoriaus titului gauti.

Ambasadorių programa, kurią globoja Vilniaus miesto meras, yra viena iš projekto „Konferencijų turizmo galimybių Vilniaus mieste ir Vilniaus apskrityje plėtra ir rinkodara“ veiklų. Projekto vertė – 557,93 tūkst. Lt. Iš jų 85 proc. sudaro ES parama iš Europos regioninės plėtros fondo, likusi dalis – Vilniaus miesto savivaldybės lėšos.

Dėl informacijos kreiptis į Vitą Žilinskaitę, VšĮ Vilniaus turizmo informacijos centras ir konferencijų biuras, tel. (8 5) 212 2599, el. p. vita.zilinskaite@vilnius.lt

Mokslas • Ekonomika • Sanglauda
Europos sąjunga
Europos regioninės plėtros fondas
Kuriame Lietuvos ateitį

JAUNIEJI HUMANITARAI

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIOS RĖMIMO FONDAS

MODERNYBĖS IR TRADICIJOS SANKIRTOJE:

Pabaiga, pradžia Nr. 17

„Užuovėjos: apie kalbą ir kitas *baimes*“ – tokiu pavadinimu apie save pareiškė jaunųjų tyrėjų stovykla, rugsėjo 13–16 d. surengta Nidoje ir savaip pagyvinusi rudeninio kurorto intelektinio gyvenimo spalvas. Netrūko įdomių pranešimų, inteligentiškų diskusijų, nors galėjo būti ir drąsesnių, bet tai juk pirma tokio pobūdžio stovykla.

Įspūdžiais apie matyta, girdėta ir išgyventa šioje publikacijoje dalijasi stovyklos iniciatoriai ir organizatoriai: Lietuvių kalbos instituto doktorantės Anželika Gaidienė ir Gintarė Šeškevičiūtė, Lietuvių kalbos instituto jaunesnioji mokslo darbuotoja Rita Mikelionytė ir Lietuvos edukologijos universitete magistrantūros studijas tęsiantis Lietuvių kalbos instituto darbuotojas Saulius Vasiliauskas. Diskusijai atvėsti neleis permainų ir atsinaujinimo moksluose išsiilgęs Vytauto Didžiojo universiteto filosofijos doktorantas Ervinas Koršunovas, kuriam, atrodo, nestinga originalių idėjų.

Ateina naujos kalbinės technologijos

ML. *Gerbiamosios pašnekovės, jei tektų išskirti vieną skaitytą pranešimą, tai kuriam skirtumėte laurus?*

Rita Mikelionytė. Europos Parlamento nario Algirdo Saudargo pranešimas „Ne(pri)pažinti lobiai. 1. Kaip randasi žodis. 2. Anapus žodžio“, man regis, buvo geriausias pavyzdys, parodęs, kad net ir kalbą galima tyrinėti naujai, pasitelkus gamtos mokslų metodus. A. Saudargas mums pristatė naujus, labai įdomius dalykus. Labiausiai žavi, kad mokslo žmogus neužsidaręs tik politikoje, bet domisi ir pamatiniu mūsų tautos dalyku – savąja kalba.

ML. *Ne iš vieno jaunųjų tyrėjų stovyklos dalyvio girdžiu, kad biofiziko A. Saudargo žvilgsnis į kalbą jam padarė nelauktą įspūdį. Gal būtų galima konkretizuoti: kas būtent? Gal skaidrėje parodytas papartis, per kurį A. Saudargas nagrinėjo fraktalinę kalbos struktūrą?*

Rita. Bene įdomiausia buvo A. Saudargo įžvalga apie ateinantį „Google zombį“. Pranešėjas kviečia ne kovoti prieš naujo tipo „zombį“, bet stengtis gerinti kalbos funkcionavimo reikalus mūsų valstybėje. Labai gražiai šis pranešimas susisiejo su pirmąją stovyklos dieną skaitytu bendrovės „Tilde IT“ projektų vadovo Andriaus Marcinkevičiaus pranešimu „Modernių kalbinių technologijų proveržis Lietuvoje. Ar tai realu?“. A. Marcinkevičius kalbėjo apie mašininį vertimą, o A. Saudargas iš to kylančias problemas parodė visai iš kitos pusės. Šie skirtingi pranešimai tarsi vienas kitą papildė.

ML. *A. Saudargas įspėjo apie „tildizmo“ pavojų. Dabar negalėčiau tvirtinti, kad šis naujadaras ir buvo pavartotas A. Saudargo pranešime, galimas dalykas, jis gimė mums dabar diskutuojant.*

Rita. Nepamirškime nuskambėjusios labai pozityvios A. Saudargo minties: „Tildės“ berniukai, užsiimantys mašininiu tekstų vertimu, kaip tik ir yra mūsų viltis. Būtent jie galėtų padėti spręsti kylančią „Google zombio“ problemą.

ML. *Nauja veikla neišvengiamai kelia tam tikrą pavojų, bet laiku jį pastebėjus, būtent tos veiklos dalyviai ir galėtų čia veiksmingai padėti. Bet reikia sutelktų kalbininkų, filosofų, informatikų pastangų.*

Anželika Gaidienė. Šiek tiek galėčiau papildyti. Minėjote, kad „Tilde IT“ reikėtų pagalbininkų – kalbos mokslo profesionalų. Norėtųsi pabrėžti, kad Lietuvių kalbos institutas jau keletą metų sėkmingai bendradarbiauja su „Tilde IT“, prie vieno projekto dirbome ir mes su Rita. Tai „SemTI“ – *lietuvių kalbos semantinio tinklo duomenų bazės prototipo* projektas, finansuojamas Lietuvos verslo paramos agentūros. Taip pat labai aktualus yra integruojamojo gramatikos tikrintuvo prototipo projektas. Jo paskirtis – išsamus kalbos sintaksinio, morfologinio ir leksinio taisyklingumo tikrinimas. Manau, kad A. Marcinkevičiaus pranešimas buvo labai naudingas, nes daugelis klausytojų sužinojo, kokie nauji projektai, susiję su kalbos technologijomis, vykdomi Lietuvoje.

Rita. A. Saudargas minėjo, kad Vytauto Didžiojo universiteto sukurta vertimo programa gerokai lenkia naudojamą *Google*, bet visuomenei ta programa ir jos galimybės nepakankamai žinomos ir naudojamos.

Anželika. Iš tikrųjų jau turime nemažai sukurtų naujų kalbos technologijų (gramatikos, rašybos tikrintuvai, vertyklės ir kt.), bet jas reikia pristatyti visuomenei. Šiuo metu reklamos labai trūksta.

Eisiantiems pavymui

ML. *Noriu sugrįžti prie kai kurių jaunųjų tyrėjų stovyklos rengimo reikalų. Mat esu tikras, kad rasis, kas norės sekti jūsų pėdomis, panašias ar kitokias tyrėjų stovyklas rengdami. Kaip rinkotės pranešėjus, pagal kokius kriterijus? Juk labai svarbu buvo apie juos žinoti, gal net būti pasiklausius jų paskaitų?*

Rita. Norėjosi, kad pranešėjai būtų iš skirtingų sričių. Mums svarbu buvo, kad atvyktų kalbininkai, literatai, istorikai, filosofai, žodžiu, stengėmės surinkti platų humanitarų būrį. Rinkomės tuos, kurie būtų ne tik mums patiems įdomūs, bet ir kitiems klausytojams.

Gedimino Zemlicko nuotraukos

Švedui Jonui Ohmanui (trečias iš kairės) klausantis filosofijos doktoranto Ervino Koršunovo pranešimo „Lietuviškoji chimera ir jos baimė“, sprendžiant iš visko, kilo ne viena abejonė

Gintarė Šeškevičiūtė. Kai kuriuos pranešėjus pažinojome iš studijų laikų, kitas kandidatūras aptarėme remdamiesi žiniasklaidoje pateiktomis žiniomis. Kai kurių straipsnius buvome skaitę, girdėjome draugų atsiliepimus. Taip ir rinkomės diskutuodami. Sudarėme galimų pranešėjų sąrašą ir pradėjome siuntinėti laiškus. Buvo vasara, tad ne visada sulaukėme greitų atsakymų, nes vieni jau buvo susiplanavę savo laiką, kiti dėl kitų priežasčių tomis dienomis negalėjo į jaunųjų tyrėjų stovyklą atvykti. Taip kai kurie pageidaujami pranešėjai atkrito.

Anželika. Kai kurie pranešėjai atsirado savaime ir kiek netikėtai. Kalbu apie filosofus, atsiradus vienam ir kitas panoro dalyvauti – Vidas Dusevičius pakvietė Erviną Koršunovą. Apskritai doktorantai daugiausia apie mūsų stovyklą sužinojo iš internetinės spaudos. Taip pat į Lietuvos edukologijos universitetą, Vilniaus universitetą ir Lietuvių literatūros ir tautosakos institutą išsiuntėme laiškus su pasiūlymu doktorantams skaityti pranešimus.

ML. *Pavyko rasti įdomią darną tarp profesionalų, ne vienus metus varančių savo tyrinėjimų vagą, ir tarp mokslo kelią pasirenkančios jaunuomenės.*

Rita. Tai buvo mūsų užsibrėžtas planas: telktis patirtį ir kviesti jaunuosius tyrėjus. Manau, kad bendros įžvalgos buvo naudingos tiek vieniems, tiek kitiems. Norisi dialogo su vyresniais mokslininkais ir ateityje jį naudinga tęsti. Būti šalia tokių autoritetų ir mokytis iš jų yra didelė dovana.

Ar lietuvių kalba pakankamai erotizuota

ML. *Į kokią aplinką patekote atėję dirbti į Lietuvių kalbos institutą ir kitas mokslo įstaigas? Ar kasdieniame gyvenime labai sunku „drumsti vandenį“, rodyti jaunatvišką maksimalizmą? Nieko stebėtino, jeigu vyresnieji daug ką mato ir vertina kitaip, dirba kitaip, bet tikriausiai ir jaunimui niekas netrukdo ieškoti savęs, nepersekioja už kitoniškumą. Bent jau akademinėje aplinkoje to neturėtų būti.*

Gintarė. Vyresni kolegos turi savo veiklos kanonus ir jais vadovaujasi savo darbe. Kartais labai praverstų naujas žvilgsnis, ko mes jaunųjų tyrėjų stovykloje ir siekėme.

Saulius Vasiliauskas. Prisimenu liepos mėnesį Jurbarko rajone Dubysos pakrantėje vykusį akademinį vasaros seminarą „Literatūros salos“. Šiuos seminarus jau septintą kartą organizuoja Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas ir Vilniaus universiteto lietuvių literatūros katedra. Šiemet šis seminaras buvo skirtas 150-osioms Maironio gimimo metinėms, diskutavome apie lituanisto misiją šiandien, jo vietą dabartinėje Lietuvoje. Apie tai buvo daug kalbėta, bet Dariaus Kuolio pasiūlyta išvada maždaug tokia: šiandien mums reikia žaismės, taip pat ir moksle plačiąja prasme. Mes dažnai pereiname į visišką akademizmą ir taip tik skurdiname save ir kitus.

Ervinas Koršunovas. Be paminėtos žaismės dar pridurčiau lietuviško žodžio, kalbos erotiką, kurios taip pat labai reikia. Lietuvių kalba per mažai erotizuota, nes dešimtmečiais buvo gramatinama, kartu ir paprastinama, striukinama. Mokslinio tyrinėjimo prasme mūsų kalba dabar yra garbingoje vietoje, bet šiuolaikinei komunikacijai to maža, reikia daugiau. Ir būtent pačios kalbos erotizmo, suprantant tą erotizmą kaip kalbos žaismę, grakštumą, išraiškos priemonių didinimo galimybes. Jei prancūzų kalba mums lyg savaime asocijuojasi su erotizmu, flirto kultūra, tai lietuvių kalba čia gerokai pralaimi. Nukenčia ir kai kurie grožinės literatūros vertimai į lietuvių kalbą. Kaip keisti esamą padėtį? Manau, tai svarbi ir nelengvai atliekama užduotis.

ML. *Kartais naudinga susitarti dėl terminų, žodyje slypinčių prasmių, šiuo atveju Ervino panaudotos sąvokos*

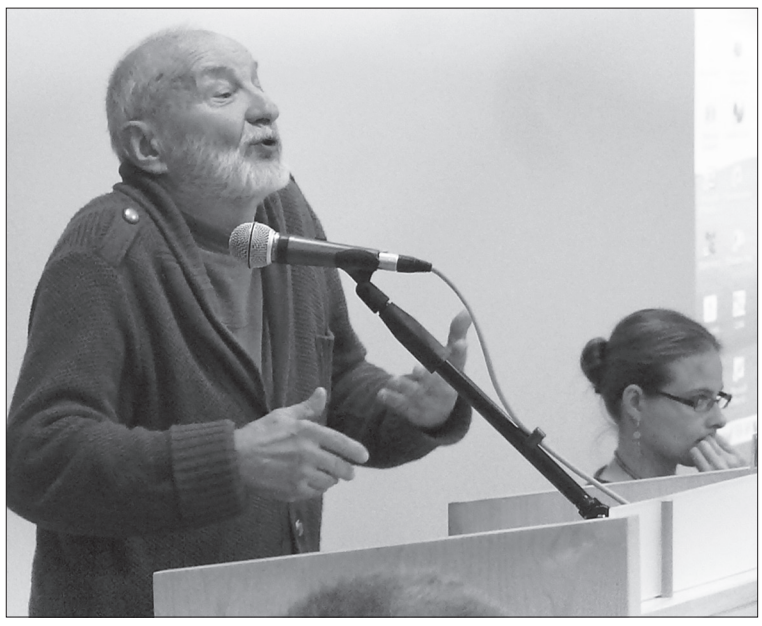

Kęstutis Nastopka į savo pranešimą „Semiotika ir kalbotyra“ įdėjo visą save ir dar daugiau

Susikaupimas

Kas čia dabar mane fotografuoja?

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

apie baimes ir užuovėjas (2)

„žodžio, kalbos erotizavimas“. Liudvikas Rėza XIX a. pirmoje pusėje pirmasis profesionaliai išnagrinėjo lietuvių liaudies dainas, pabrėždamas tautos kūrybingumą, jos dvasinės kultūros savitumą kaip vieną didžiausių išskirtinybių. L. Rėza atkreipė dėmesį į lietuvių meilės dainas, kurias jis vadino erotinėmis. Bet kas slypėjo po šiuo Rėzos pavartotu apibūdinimu? Subtiliai ir labai jautriai reiškiami meilės jausmai, pagarba tradicijai, padorumui, dorovei, visam tam, kuo tos dainos ir yra ypatingos. Panašiai tą vadinamąją lietuvių liaudies dainų erotiškumą vertino J. Herderis, J. W. Gėtė, su kuriuo tyrinėdamas lietuvių liaudies dainas susirašinėjo L. Rėza. Šie didieji autoritetai lietuvių liaudies dainų lyrizmą siejo su erotika, bet ne kūniškais malonumais, Eroso sąvokai teikė aukšto dvasingumo prasmę. Ar ne šia prasme, Ervinai, turėtume Jus suprasti?

Ervinas. Būtent prie to kalbos išraiškos turtingumo ir turėtume grįžti, nes daug kas mūsų kalboje prarasta. Kalbos ritmika, melodingumas, muzikalumas, poetiškumas ir daininguma – visa tai didis mūsų kalbos turtas. XX a. pradžioje buvo vykdomas bendrinės lietuvių formavimo projektas, bet kartu neišvengiamai buvo prarasta daug tarminių vertybių, nuo kurių gal ir kiek dirbtinai atsiribota. Prarastos, nunyko kai kurios šakninės kalbos raiškos vertybės. Manau, laikas susirūpinti bent kai ką iš tų tarminių dalykų susigrąžinti, įtraukti į mūsų bendrinės kalbos raišką. To reiktų siekti ne tik atliekant lauko tyrimus, užrašinėjant dar gyvą tarminę įvairių vietų medžiagą, bet ir atsižvelgiant į moderniojo pasaulio

Prieš pranešimą

įtakas. Lietuvių kalba toje erdvėje gali ir turi konkuruoti gyvai ir nevaržoma.

Ir nuolatinis atsinaujinimo geismas

ML. *Ervinas tyrinėja senovės baltų mitologijos dalykus, seniausius kolektyvinės pasąmonės vaizdinius – archetipus, psichosocialinės sanklodos pagrindus, kurie reiškiasi per mitus, tautosaką, literatūrą, tūno užkoduoti kalboje ir atgyja pasąmonės kuriamuose vaizdiniuose. Jei teisingai supratau jo pranešimo kai kuriuos dalykus, tai baltų seniausių totemų kultas (pvz., žalčio kaip gyvybės, energijos ir nemirtingumo simbolis, kitų mitinių būtybių) formavosi stebint žuvų nerštą. Prisižiūrėjęs lašišų neršto vaizdų Ervinas daro labai drąsius apibendrinimus, kurie gali trikdyti mažiau su mitologiniais dalykais susipažinusius asmenis.*

Rita. Ervino įžvalgos dažnai yra labai netikėtos, įdomios ir intriguojančios, bet nereiškia, kad su visomis jomis reikia beatodairiškai sutikti.

Ervinas. Man svarbu ir labai įdomu, kaip kalba reiškiasi kad ir šiuolaikinėje lietuvių literatūroje, kuri labai gerai parodo kalbos galimybes. Kalba nuolat kinta, poetai atranda vis naujų jos raiškos formų, subtilių ryšių tarp žodžių ir naujų ritmų. Viskas vystosi natūraliai, kalba taip pat, tad dirbtinai čia nieko nei pagreitinsi, nei sulėtinsi. Nežinau, ar Sigmundas Freudas atsitiktinai tyrinėjo Erosą.

Saulius. Gal moksliniai tyrimai ir literatūra yra šiek tiek skirtingi dalykai.

Ervinas. Tyrimai ir literatūra nėra skirtingi dalykai, bet tai būtų begalinė diskusija.

ML. *Humanitariniai mokslai Lietuvoje pribrendo tam tikroms permainoms, atsinaujinimui. Tai nebūtinai turi būti kažin kas šokiruojančiai nauja, bet gal priešingai – sugrįžimo prie šaknų siekis. Turime labai turtingą ir ne visada reikiamai įsisavintą baltiškosios kultūros klodą, prie kurio juk ateis laikas sugrįžti. Bet kuri modernybė neišvengiamai veikia tradiciją, prislopina pamatinės kultūros raišką. Bet ir modernybei reikia gyvybės syvų, kurių kartais gal ir reiktų semtis tradicijoje. Nieko nuostabaus, kad būtent jauniesiems kūrėjams taip knieti išlaisvinti poetinį žodį, o tai juk ne vien kalbininkų veiklos sritis. Sunki gramatikų pėda gal išties kiek prislopino laisvo ir nevaržomo žodžio sklaidą, bet tai buvo neišvengiamas bendrinės kalbos formavimosi ir formavimo etapas.*

Saulius. Neįsivaizduoju, kaip galima grįžti prie pirminės kai kurių žodžių reikšmės, jeigu šiandieniniai jauni poetai nežino medžių pavadinimų, neskiria paukščių balsų, kai kurie nėra matę gyvos kiaulės ir kitų naminių gyvulių. Santykis su gamta nutolęs. Poeziją veikia šitas santykis ir ji neišvengiamai kinta. Gerėja ar blogėja – tegu sprendžia skaitytojai.

ML. *Suprantu, kad atsidūrėme tarsi modernybės ir tradicijos sankirtoje, o jaunųjų tyrėjų stovykla kaip tik pati geriausia vieta tuos jaudinančius dalykus aptarti.*

Saulius. Kad ir ši mūsų diskusija šiek tiek atitolo nuo mūsų sumanyto projekto, bet tai ir yra įrodymas, kad kiekvienas turime skirtingų nuomonių, kurias reikia išsakyti ir pabandyti ieškoti įmanomo sutarimo. Juk ir stovyklos renginiuose nesusvetimėjome, neišsidraskėme, o tai svarbiausia.

Bendrumo jausmas išgelbės pasaulį

ML. *Gal pasirodysiu ne visai mandagus, bet leiskite paklausti: kokią tolesnę savo kaip tyrėjų ateitį siejate su Lietuvių kalbos institutu, į kurį atėjote tikriausiai ne vieniems metams? Ar žinote, kad pasirinkdami kalbininko profesiją, niekada nepraturtėsite? Bent jau materialiai. Dirbsite darbą, kurio pabaigos niekada nematysite.*

Gintarė. Žinome ir žadame tęsti pradėtus darbus. Turime mus rekomendavusių, priėmusių į Institutą darbuotojų pritarimą, palaikymą, o tai stiprina mūsų pasirinkimą.

Rita. Mes tikime tuo, ką darome ir norime tęsti. Turime artimų žmonių pritarimą, o naujiems planams taip pat neužkirstas kelias.

ML. *Kokias pamokas išsivežate iš šios jaunųjų tyrėjų stovyklos ir kokią stovyklą žadate rengti kitąmet?*

Gintarė. Iš tiesų galvojame, kad tai nebus vienkartinė tokia stovykla ir mūsų susitikimas, Tai neabejotinai bus tęstinis darbas. O naujiems apmąstymams reikia laiko, įspūdžiai turi susigulėti.

Anželika. Šiandien su Gintare pradėjome kalbėtis apie tai, kokius dalykus reikėtų keisti kitoje stovykloje.

Gintarė. Norėtume pasikviesti kitąmet ir vieną kitą autoritetą iš užsienio, gal net pagalvosime, kaip tokią stovyklą padaryti tarptautinę.

Rita. Graži buvo doc. dr. Jolantos Zabarskaitės išsakyta idėja apie humanitarų koloniją. Docentė sužavėta Nidos meno kolonija viliasi, jog ateityje galėtume sukurti humanitarų koloniją. Reikia tikėtis, kad idėja kada nors bus įgyvendinta ir galbūt *Užuovėjų* stovykla yra būtent tokios kolonijos pradžia.

ML. *Labai gerai, kad Nidos meno kolonija veikia, bet manęs nesužavėjo dokumentiniai filmai, kuriuos toje kolonijoje turėjome progos pamatyti pirmą stovyklos vakarą. Mačiau, kaip švedas Jonas Ohmanas susinervinęs keletą kartų buvo net išėjęs iš salės. Tikras Vakarų civilizacijos nuopuolis ir visiška mūsų nesiekiamybė patekti į visiškai susvetimėjusį pasaulį, žmogaus nužmogėjimą ir nužmoginimą. Mes dar turime tiek daug gražaus, šviesaus ir tikro – sąlyčio su žeme, nuostabia gamta, gimtąja kalba ir vertybių, kurių mums gali pavydėti tuose filmuose rodytas „anas pasaulis“.*

Gintarė. Mes žiūrėjome tik pirmą vakarą tuos festivalinius filmus, o kino dokumentika labai savitas žanras.

Rita. Tai buvo noras sukrėsti žiūrovą. Tos problemos kartais yra ir šalia mūsų, bet mes prieš jas užsimerkiame, apsimetame nematą. Kas mums pasakys ir parodys tiesą? Išeiname iš salės sukrėsti, dar kartą apmąstydami bei įvertindami tai, ką matėme. Antraip būtų bereikšmis laiko leidimas.

ML. *Tokį aiškinimą priimu ir jam pritariu, jeigu patys tų filmų autoriai panašiai galvotų, nesitenkindami vien Vakarų pasaulio nuopuolio konstatavimu. Tik bijau, kad žiūrovo traumavimas nelabai siejasi su menui keliamais tikslais.*

Rita. Tas traumavimas leidžia apmąstyti svarbius dalykus, nes jei nebūsime sukrėsti, tai gal nekils noras patiems nepatogių klausimų išsikelti.

ML. *Ko gero, ir dabar nebūtume tos kalbos pradėję, jei tų dokumentinių filmų nebūtume sukrėsti. Manau, visos kūrybinės stovyklos ir turėtų būti savotiškas gelbėjimosi ratas nuo panašių negandų. Būtent tas bendrumo jausmas, kūrybinė nuotaika, kurią juk ir kuria jaunųjų tyrėjų stovykla, ir galėtų būti tas priešnuodis, kurio reikia norint pasipriešinti beprasmybei, gyvenimo betikslišku mui.*

Rita. Tas bendrumo jausmas išties labai svarbus, norint savo idėjas įgyvendinti.

Anželika. Kaip tik galvojau, kodėl taip svarbu tyrėjų stovykloje pateikti įvairių mokslo sričių idėjų. Anksčiau nebūčiau pagalvojusi, kad man taip gali patikti filosofinės ar kitos toli nuo kalbos mokslo esančios temos, bet pasiklausai kito žmogaus, išgirsti jo požiūrio dėstymą ir į daug ką pradedi tarsi naujai, daug atidžiau žiūrėti.

Gintarė. Kasdienybėje nuolat atsiranda įvairių neatidėliotinų darbų, visur nesuspėsi, o stovykloje pajunti žmonių bendrumą, susivienijimą ir tai yra nepakeičiami dalykai. Gal tai ir yra tokio renginio didžiausia svarba.

Kalbėjosi **Gediminas Zemlickas**

Štai ir mes, kone visi jaunųjų tyrėjų stovyklos Nidoje dalyviai

SUKAKTIS

GYVENIMAS KALBAI IR KALBOJE (2)

Gedimino Zemlicko nuotraukos

Apie Danguolės Mikulėnienės mokslinę veiklą pasakoja akademikas prof. habil. dr. Algirdas Sabaliauskas

Pradžia Nr. 16

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje rugsėjo 11-ąją atidaryta kalbininkės prof. habil. dr. Danguolės Mikulėnienės jubiliejui skirta paroda „Kalbos atodangos“. Tęsiame pašnekesį su lietuvių tarmių tyrinėtoja.

Kalba juda, yra tarsi gyvas organizmas

Mokslo Lietuva. *Regis, prancūzų kalbininkas Antuanas Mejė (Antoin Meillet) lietuvių kalbą pavadino viena seniausių indoeuropiečių kalbų. Bet pastaruoju metu iš lietuvių kalbininkų retai beišgirsi, kad lietuvių kalba esanti labai senoviška, archajiška ar panašiai. Nors šitaip buvo teigiama daugumoje seniau parašytų straipsnių ir knygų apie lietuvių kalbą. Kas keičiasi mūsų kalbos suvokime ir vertinimuose?*

Danguolė Mikulėnienė. Sakyčiau, kad apskritai negalima kalbėti apie kalbos senoviškumą ar modernumą. Aišku, santykine prasme taip sakoma, kai kalbama apie kalbos sistemos dalykus – linksniavimo sistemą ar kirčiavimą. Šios ypatybės lietuvių kalbą išties išskiria iš daugelio kitų kalbų, bet pasakyti, kad viena kalba yra labai sena, o kita – jauna, moderni, būtų labai netikslu. Kiekviena kalba išgyvena tam tikrus savo raidos etapus, kalba kinta, yra tarsi gyvas organizmas.

Yra daug gražių puslapių lietuvių kalbos tyrinėjimų istorijoje. Apie tai rašoma ir 2012 m. išėjusioje knygoje „Knygnešys, leidėjas, publicistas Petras Mikolainis (1868–1934) laiškuose ir atsiminimuose“[1]. P. Mikolainio laiškai, taip pat Viliaus Kavaliausko atnešti Jono Basanavičiaus ir Jono Šliūpo laiškų pluošteliai, kurie taip pat įdėti į šią knygą, mums atveria dar vieną plačiau ligi šiol ne itin gerai žinotą lietuvių kalbos tyrinėjimų puslapį.

ML. *Gera proga vieną kitą P. Mikolainio gyvenimo ir veiklos faktą prisiminti.*

D. Mikulėnienė. Petras Mikolainis buvo Martyno Jankaus amžininkas ir tam tikra prasme oponentas. Kilęs iš Vištyčio, bet gaudomas carinės valdžios bėgo į Prūsiją, o iš ten pasiekė ir Ameriką. Kai skaitai laiškuose atsispindinčius XIX a. pab.–XX a. per. žmonių santykius su Lietuva ir lietuvių kalba, jų visuomeninę ir kultūrinę veiklą, akivaizdžiai matai, kaip asmeninis jų gyvenimas traukiasi tarsi į antrą planą, nes tai, kas asmeniška ir intymu, jiems tarsi nelabai svarbu, daug svarbiau, ką nuveikei visuomenei. Tokių nuostatų XXI a. pradžioje galime tik pavydėti.

Tai buvo lietuvių tautos gyvavimo metas, kai daug kalbėta ir diskutuota apie žmogaus pašaukimą ir paskirtį visuomenėje, o dabar dažniausiai kalbama apie žmonių interesus. Akivaizdūs požiūrio skirtumai. Sakome: viešieji interesai, privatieji interesai, o iš P. Mikolainio laiškų ir raštų ryškėja, kaip skirtingai buvo suprantama išsilavinusio žmogaus gyvenimo paskirtis.

ML. *Sunku įsivaizduoti žmogų, asmenybę, tarsi sulipdytą iš dviejų pusių: čia – visuomeniniams interesams, o čia – saviems. Žmogus vis dėlto yra vientisa būtybė.*

D. Mikulėnienė. Taip, bet svarbu, kam teikiama pirmenybė, kokiems interesams, kur ir kokie prioritetai sudėlioti. Šių dalykų suvokimo mums gerokai stinga. Kai valstybė kuriama, o šių prioritetų žmoguje nėra, tai prasideda blogi dalykai. Galėtume sakyti – asmenybės tapatumo krizė.

ML. *Tada šiems prioritetams nelieka vietos ir valstybėje.*

D. Mikulėnienė. Kiekvienas iš mūsų tą aštriai jaučiame ir patiriame savo kailiu. Neįstengiame rišliai suformuluoti, kas mums svarbu, todėl neturime ir aiškiai suvoktos, išsakytos kultūros politikos strategijos. O ką kalbėti apie ekonomiką ar politiką. Baigiasi viena politikų kadencija, prasideda kita – štai ir visa politika. O viskas baigiasi naujai prasidedančiomis, bet taip ir nesibaigiančiomis reformomis.

ML. *Mes nesipoliarizavome kaip tauta ir kaip valstybė, praradome, o gal ir neturėjome savo gerai suvoktų veiklos nuostatų, veikimo krypčių.*

D. Mikulėnienė. Kai kurios nuostatos aiškiai pinga, patiriame jų nuvertėjimą. Juk prisimenate, kaip svarbu buvo taisyklinga kalba, kai kalba buvo suvokiama kaip tam tikra rezistencijos forma. Kad ir Aldono Pupkio taisyklingos kalbėsenos valandėlės per Lietuvos radiją. O kaip kruopščiai dirbo redaktoriai leidyklose ir spaudoje. Mes, kalbininkai, buvome sugraibyti iš įvairių miestų, ir važiavome į Vilnių mokyti žurnalistų taisyklingos lietuvių kalbos. Klausėmės jų, užsirašinėjome tarties klaidas, dirbome su kiekvienu kone individualiai. Bet dabar visa tai tarsi nėra labai svarbu, daug kas palikta savieigai.

O kur pasislėpė elitinė lietuvių kalba?

ML. *Kai kurie pramogų verslo atstovai tapo tikrais viešo kalbos darkymo skleidėjais.*

D. Mikulėnienė. Jei pramogų pasaulio atstovai žargoną vartoja stilistiškai, vaizduodami tam tikrus personažus ar visuomenės sluoksnių narius, tai nieko bloga, čia suprantama ir leistina. Kai spaudos klaidų matome spaudoje, knygose ir kitur viešose vietose, tai akivaizdu, kad tam tikros institucijos neatlieka iki galo savo darbo.

ML. *Neįgyvendinamas valstybinės kalbos įstatymas? Tas pats, dėl kurio ir Jums teko šitiek kautis (kone tiesiogine šio žodžio prasme), kai buvote Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pirmininkė.*

D. Mikulėnienė. Valstybinę kalbą turime, jos veiklą reglamentuoja įstatymas, bet valstybinės kalbos taisyklingumu, jos ugdymu nepasirūpinta iki galo. Aukštoji mokykla moko profesinės kalbos, bet elitinės kalbos atmainos ligi šiol neturime. Ir greitai neturėsime.

ML. *Spaudos darbuotojai, radijo ir televizijos diktoriai, laidų vedėjai, aktoriai – tai pirmasis taisyklingos kalbos ugdytojų „ešelonas“. Ką dar išskirtumėte?*

D. Mikulėnienė. O kur politikai, kurie kone kas dieną šmėžuoja viešumoje, radijo ir televizijos laidose? Kur mūsų diplomatai?

ML. *Apie politikų kalbą nesinori net kalbėti, nes tai dažnai atsitiktiniai žmonės politikoje. O diplomatai tikriausiai daugiau dėmesio skiria užsienio kalboms, o ne gimtajai.*

D. Mikulėnienė. Kitas kalbas reikia mokėti, ir niekur nuo to nepabėgsime, būtų gerai kalbėti bent trimis užsienio kalbomis. Ir tai neturėtų būti vien anglų kalba, į kurią visi dabar įsikibome. Gerai būtų mokėti latvių, lenkų ir rusų kalbas. Blogai, kad kalbų mokame atsietai nuo žmogaus kultūros. Mums vis atrodo, kad tai mažai susiję dalykai.

ML. *Rusų kalbos įvaizdis Lietuvoje suprastėjo ir tai nėra gerai.*

D. Mikulėnienė. Prie to įvaizdžio suprastėjimo gerokai prisidėjo ir tie rusai, kurie daug metų gyvena Lietuvoje, bet lietuviškai taip ir neišmoko. Panašiai egzistuoja ir lenkų kalba Lietuvoje.

Fridrichas Kuršaitis XIX a. antrojoje pusėje tvirtino, kad to meto lietuvių kalbos plote gyveno nuo 1,5 iki 2 mln. lietuviškai kalbančių žmonių. Man atrodo, kad ir dabartinė padėtis panaši. Tie, kurie išvyko į užsienį, lietuviškai kalbančių savo vaikaičių

Muzikiniai renginio akcentai: gotikine arfa groja muzikė ir muziejininkė Ieva Baublytė, klausosi profesoriai Algirdas Sabaliauskas, Danguolė Mikulėnienė, Regina Koženiauskienė ir Lietuvos MA Vrublevskių bibliotekos direktorius dr. Sigitas Narbutas

[1] Knygnešys, leidėjas, publicistas Petras Mikolainis (1868–1934) laiškuose ir atsiminimuose / Europos kalbų ir kultūrų dialogo tyrėjų asociacija; [Sudarė Danguolė Mikulėnienė; redaktorių kolegija Albina Auksoriūtė… [et al.]; į anglų kalbą vertė Aušra Simonavičiūtė] – Vilnius: Petro ofsetas, 2012. – 308 p.: iliustr. – (Kalbų ir kultūrų sankirtų archyvai; 2)

SUKAKTIS

tikriausiai jau nebegirdės. Kiti net ir savo vaikų.

Jeigu Lietuvoje gerės gyvenimo sąlygos, ji taps patrauklesnė kitataučiams norintiems atvažiuoti ir čia kurtis. Tačiau mes šiam pokyčiui nesirengiame. Atvykėliai čia kursis, gyvens, tuoksis su mūsų vaikais, bet šiais klausimais neturime valstybės strategijos, apie tai tyli ir žiniasklaida.

O jau 2002 m. rašiau, kad gyvenkime kaip vengrai, kurie registruoja visus pasaulyje vengriškai kalbančius žmones. Rengiami vengrų kalbos kursai, vasaros stovyklos, bet mes iš to pavyzdžio nesimokome ir nežinia kodėl. Trūksta lėšų?

ML. *Panašiai akis užmerkdavome prieš Vilnijos problemas, tarsi jų nė nebūtų. Pabudome pažadinti vietos lenkakalbių politikų, kuriems mūsų politikų ir valstybės institucijų nepadaryti būtiniausi darbai tapo gera terpe politinei demagogijai ir patogiu tramplinu šuoliams į LR Seimą ar Europos Parlamentą.*

D. Mikulėnienė. Sakyčiau, kad šis kraštas turi senas tradicijas dar nuo Vilniaus gubernijos laikų. Ten nebuvo Motiejaus Valančiaus blaivybės sąjūdžio, lietuviškų mokyklų gausos. Visą laiką tas kraštas buvo gerokai skurdesnis, po maro čionai atsikraustė daug gudų. Imperatoriškosios Rusijos geografų draugijos ataskaitose rašoma, kad Vilniaus gubernijos lietuviai dievobaimingi, panašiai kaip lenkai, o geria tik šiek tiek mažiau nei gudai. Bet geria. Taigi tas kraštas nuo seno pasižymėjo savita specifika. Imperatoriškosios geografų draugijos ataskaitos leidžia pažvelgti į lietuvių kalbos plotą kiek kitaip, ne taip izoliuotai, kaip kartais atsitinka tyrinėjant vien lietuvių tarmes.

Leopoldas Geitleris – lietuvių tarmių tyrinėtojas

D. Mikulėnienė. Toli gražu ne viską žinome, nežinome net ir to, kurie tyrinėtojai kokiuose kraštuose lankėsi. Todėl buvo labai įdomu sudaryti čekų kalbininko Leopoldo Geitlerio (1847–1885) kelionės po tuometinę Lietuvą maršrutą. L. Geitleris buvo vienas pirmųjų užsienio kalbininkų, 1873 m. atvažiavęs pasiklausyti lietuvių tarmių.

ML. *Argi pirmaisiais lietuvių kalbos ir jos tarmių tyrinėtojais nebūdavo minimi vokiečių kalbininkai?*

D. Mikulėnienė. Tiesa, dar 1852 m. į Mažąją Lietuvą mokytis gyvosios lietuvių kalbos buvo atvykęs Augustas Šleicheris (1821–1868), tuo metu profesoriavęs Prahos universitete. Karaliaučiuje kreipėsi į Kuršaitį, kad šis jį pamokytų lietuviškai. Kuršaitis kreivai pasižiūrėjo į prašytoją. Senukas Neselmanas prisipažino, kad moka tik rašomąją lietuvių kalbą, taigi veikiausiai nebuvo didelis gyvosios lietuvių kalbos mokovas. A. Šleicheris šnekamosios kalbos važiavo mokytis į Mažosios Lietuvos karčemas. Baisėdamasis pasakojo, kaip rūgpienį lietuvininkai valgė iš vieno dubenio. Profesoriui Šleicheriui taip pat šaukštą duodavo – jam tai turėjo būti baisu. Visur musės, uodai, vabalai, mat, Mažosios Lietuvos pelkėtos vietos... Kalbininkas Algirdas Sabaliauskas apie Šleicherio keliones ne kartą rašęs... A. Šleicherio kalbotyros darbų pirmas tomas jau išleistas, šiais metais turėtų pasirodyti ir antrasis. Taigi informacijos daugėja.

O štai L. Geitleris, skirtingai nuo A. Šleicherio, atvyko į carinei Rusijai priklausiusią Lietuvos dalį. Nelengvai jam pavyko gauti leidimą čia atvykti. Bet kelionės maršrutas, ypač Šiaulių apylinkėse, gali kelti nuostabą.

ML. *Jūsų sudarytas Geitlerio kelionės maršrutas primena chaotišką Brauno dalelės judėjimą.*

D. Mikulėnienė. Iš tiesų gali kilti klausimas, ko jis ieškojo. Jeigu pasižiūrėtume į tarmių žemėlapį, tai pamatytume, per kurių tarmių plotus jis keliavo. Akivaizdu, kad tyrė tarmių ypatybes, galbūt žemaičių ir aukštaičių ribas.

Iki šiol apie L. Geitlerį žinome nedaug. Net jo portretą prieš keletą metų teko parsivežti iš Prahos. Ačiū kolegai Iljai Lemeškinui, padėjusiam pamatyti, kaip atrodė šis lietuvių tarmių tyrėjas. Pasirodo, išvaizdus vyras. Jam turime būti dėkingi ir už išleistą A. Baranausko poemą „Anykščių šilelis“.

Ką nori pasakyti Antano Salio šypsnis iš portreto?

ML. *Daug kas iš lietuvių kalbos tyrinėtojų į mūsų akiratį ligi šiol nepatekę?*

D. Mikulėnienė. Gal ir patekdavo, bet išsamesnio tyrimo taip ir nesusilaukė. Taip atsitiko, pavyzdžiui, su rusų kalba Eduardo Volterio išleistu „Lietuvių tarmių klausimynu“. Neretam tyrėjui galėjo kilti klausimų, kodėl Kazimiero Jauniaus tarmių aprašai tokie margi ir, regis, padriki. Ogi jis atsakinėjo į Volterio klausimus. Kai su docentu Edmundu Trumpa „užklojome“ K. Jauniaus ir A. Salio tarmių klasifikacijos žemėlapį ant to meto adminstracinio-teritorinio Kauno gubernijos žemėlapio, tai išryškėjo tikroji mokslinė Jauniaus aprašų vertė: jis tiksliai aprašė lietuvių patarmių bruožus, tačiau rėmėsi to meto adminstraciniu-teritoriniu skirstymu. Štai kodėl toks „margas“ kiekvienas jo aprašytas valsčius[2].

Iki šiol tinkamai neįvertintas ir Jonas Juška, sudaręs savo tarmių klasifikaciją. Išeities tašku pasirinkęs gimtąją ariogališkių tarmę, jis nurodė, kad ši tarmė tinkamiausia bendrinei lietuvių kalbai, nes panašiai kalbama ir Mažojoje Lietuvoje. Į šiaurę ir į šiaurės vakarus nuo šio ploto, anot J. Juškos, yra žemaičiai, į rytus ir pietryčius – aukštaičiai. Palyginus su dabartine tarmių klasifikacija, matyti, kad Juška „užgriebia“ ir dabartiniams vakarų aukštaičiams šiauliškiams priklausantį plotą, nors šiandien ten jau atitraukiamas kirtis (taigi bendrinei kalbai ši patarmė lyg ir netiktų). Tačiau Juškos laikais kirtis ten dar tikriausiai nebuvo atitraukiamas, todėl jis buvo visiškai teisus. J. Juškos lietuvių tarmių apraše esama ir daugiau taiklių pastebėjimų.

ML. *Tiesa sakant, klausydamasis truputį sutrikau. Ką šie tyrinėjimai duos: naują tarmių tyrinėjimų perspektyvą, ar naują sumaištį galvose? Ar nesusikivirčys jaunieji tarmių tyrinėtojai su autoritetais. Juk kiekviena naujovė – tai kartu ir buvusių tiesų virsmas.*

D. Mikulėnienė. Ne, tikrai nėra dėl ko kivirčytis. Juk įdomu, kaip formavosi dabartinė lietuvių tarmių klasifikacija, iš kur ir kaip ji atsirado. Apmaudu, kad ligi šiol deramai neįvertinome dialektologinės mūsų eksperimentinės fonetikos pradininko Antano Salio (1902–1972) veiklos. Šypsodamasis iš portreto, kabančio mano darbo kabinete Lietuvių kalbos institute, jis kasdien tarsi primena, kad dar ne viskas aprašyta mūsų lietuvių tarmių tyrinėjimo istorijoje.

A. Salys baigė mokslus Vokietijoje, ten apgynė disertaciją ir grįžo į Lietuvą, taigi akivaizdu, kad iš ten parsivežė to meto Europos geolingvistikos patirtį. Įsivaizduokime: 1942-ieji metai, pats Antrojo pasaulinio karo įkarštis, o Lietuvoje renkama tarmių medžiaga pagal Salio sudarytą klausimyną „Apklausas 1“. Ir medžiaga rinkta jau ne padrikai: iki to laiko buvo mokomi tarmių tyrėjai, buvo sudarytas tirtinų gyvenamųjų vietovių tinklas. Tai rodo išlikę tarmių medžiagos registracijos sąrašai.

ML. *Kuo Salio klausimynas skyrėsi nuo minėto Volterio klausimyno? Ar tarp jų esama ryšio?*

D. Mikulėnienė. A. Salys priklausė moderniai europinei to meto tarmių tyrimo mokyklai. E. Volterio, K. Būgos anketos, taip pat šveicaro kalbininko Makso Niedemanno pirmuosius tarmių žemėlapius apie gandro ir bulvės pavadinimus reiktų priskirti ankstyvajam, pregeolingvistikos, laikotarpiui. Volterio parinkti klausimai nebuvo sisteminiai. Vėliau, kai Volteris apsigyveno Kaune, tarmės, matyt, jau nedomino, nebent tiek, kiek jos siejosi su etnologija, etnografija, nes turėjo daugybę kitų interesų. Volteris – pirmasis Karo muziejaus direktorius, viešosios bibliotekos Kaune direktorius, Vytauto Didžiojo universiteto privatdocentas, dėstęs latvių kalbą. Jis buvo sudaręs ir latvių kalbos klausimyną, bet jis ne iš tarmių[3].

Sisteminį lietuvių tarmių tyrimą Lietuvoje pradeda Salys. Jau buvo remiamasi kita mokslo metodika. Salio laikais Lietuvoje ir už jos ribų nustatyti 735 gyvenamieji punktai, kuriuos vėliau išsaugojo ir „Lietuvių kalbos atlaso“ kūrėjai. Tiesa, „Lietuvių kalbos atlaso“ pratarmėje parašyta, kad tarmių tinklas sudarytas ir medžiaga surinkta tarybų valdžios metais... Tačiau palyginus A. Salio tinklo punktus (1942–1943 m. rinkta medžiaga yra Lietuvių kalbos instituto tarmių archyve) su „Lietuvių kalbos atlaso“ medžiagos registracijos knyga, plika akimi matyti daugybė sutapimų: dažnai tas pats punkto numeris, tik vietovė ta ar labai artima Salio nurodytajai. Atlikus gretinamąją analizę, aiškėja, kad tarybų valdžios metais pakeista maždaug trečdalis punktų. Ir tai vyko dėl suprantamų priežasčių: po karo žuvo ar buvo išvežta daug gyventojų, buvo kuriami kolūkiai, dėl melioracijos žmonės sukelti į gyvenvietes, taigi vieni punktai nyko, kiti buvo įkurti. Per ekspedicijas po priedzūkį dar sutikome močiučių, kurios prisiminė motociklu važinėjusį ir tarminę medžiagą rinkusį Salį. Ne mažesnį įspūdį močiutėms paliko ir ilgas Salio lietpaltis, kuriuo vilkėjo.

ML. *Ar tai, kad Salys neminėtas tarybiniais metais, tai kerštas jam už tai, kad pasitraukė į Vakarus?*

D. Mikulėnienė. Neabejotinai. Juozas Senkus buvo A. Salio mokinys ir tikrai žinojo, kiek daug lietuvių tarmių tyrinėjimui nusipelnė jo mokytojas. Bet ir Senkus buvo valdžios nemalonėje, todėl nevadovavo jokiai mokslinei temai[4]. 1954 m., pradėjus rinkti medžiagą „Lietuvių kalbos atlasui“, šiuos dalykus taip pat reikėjo tyliai apeiti.

ML. *Kaip tai vertinti: kaip tylią mokslo disidentų veiklą ar mokslinio neprincipingumo faktą?*

D. Mikulėnienė. Tik teigiamai, nes net ir tomis nepalankiomis istorinėmis ir politinėmis aplinkybėmis šeštojo dešimtmečio lietuvių dialektologai sudarė sąlygas ilgalaikei tarmių stebėsenai.

Praėjus kone 70 metų, vykdydami Visuotinės dotacijos projektą, važiuojame į tas pačias vietas ir galime palyginti, kaip tarmės kinta[5]. Tiesa, Salio laikais dar nebuvo plačių galimybių tarminės kalbos įrašyti, bet tokio stebėsenos tęstinumo mums gali pavydėti bet kuri Europos šalis. Geolingvistika, kaip dialektologijos kryptis, yra tarptautinė disciplina, todėl visiems aktuali ir visus labai dominanti.

Kalbėjosi
Gediminas Zemlickas

Jubiliatę Danguolę Mikulėnienę sveikina Lietuvių kalbos instituto kolegės: mokslinė sekretorė dr. Violeta Meiliūnaitė, direktorė doc. dr. Jolanta Zabarskaitė, direktoriaus pavaduotoja mokslo reikalams prof. habil. dr. Grasilda Blažienė, personalo skyriaus vadovė Virginija Gaidytė ir kitos darbuotojos

Akademiką prof. habil. dr. Zigmą Zinkevičių prieš renginį kalbina Lietuvos rašytojų sąjungos narys, vertėjas doc. dr. Alfonsas Tekorius, kairėje – Mokslo ir enciklopedijų leidybos centro direktorius Rimantas Kareckas, toliau sėdi kalbininkai dr. Jonas Klimavičius ir prof. dr. Giedrė Čepaitienė

[2] Plačiau žr. Mikulėnienė D., Trumpa E. Naujas žvilgsnis į Kazimiero Jauniaus tarmių klasifikaciją, „Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos“ – Santr. angl. – Bibliograf. str. gale (8 pavad.) // Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos / sudarė: S. Ambrazas, D. Mikulėnienė. – Vilnius, 2008. – D. 2. P. 128–146.

[3] Plačiau žr. Mikulėnienė D., Stafecka A. Iš lietuvių ir latvių tarmėtyros istorijos: leksikos klausimai E. Volterio programose // Baltistica. – T. 49, sąs. 1 (2011). – P. 155–165.

[4] Plačiau žr. Morkūnas K., Sabaliauskas A. Juozo Senkaus KALBOTYROS DARBAI // Senkus J. Kalbotyros darbai / sudarė: D. Mikulėnienė, R. Senkutė-Kašėtienė. Vilnius, 2006. – P. 11–24.

[5] Projektas „Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji tarminės informacijos sklaida“ (Projekto kodas Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K-01-028). Plačiau žr. www.tarmes.lt

ISTORIJOS VERPETUOSE

KITU KAMPU APIE TRAGIŠKĄ PRŪSŲ ISTORINĘ LEMTĮ (3)

Tęsinys, pradžia Nr. 16, 17.

Romualdas GRIGAS

Praeis du šimtai metų ir tas krikščioniškosios Romos bažnyčios flangas, atstovaujamas vos kelių šimtų Ispanijos korsarų (valdžios palaikomų pusiau sukarintų plėšikų) užkariaus Vidurio ir Pietų Ameriką, sunaikins milijonus vietinių gyventojų, „mainais“ pasiimdami nesuskaičiuojamą daugybę aukso dirbinių, iš kurių Ispanijos bažnyčios išsilydys Jėzaus Kristaus, Švč. Marijos, Šv. Juozapo ir kitų jau dangaus gyventojais tapusiųjų skulptūras... Praeis dar 100–150 metų ir Šiaurės Amerikoje bus medžiojami ne bizonai, o išdidieji to kontinento aborigenai... Taip elgsis žmonės, save vadinę Kristaus tikėjimo skleidėjais, ir tik eretikams bus suprantama, kad tai buvo piktybiškiausias pasityčiojimas iš paties Kristaus skleistos išminties. Žmogaus prigimtis, jeigu ji yra valdoma gobšumo, išlieka žiauri, nesuvokianti kosminės Darnos ir įvairovės principų.

Dėl tos pačios priežasties iškili prūsų tautos dvasia, etosas, istorija nepateks į apsišvietusios Europos kultūros, jos mentaliteto istoriją. Vienintelė paguoda mums, lietuviams – baltų ainiams – lieka supratimas, kad prūsų tragedija pagal savo mastą buvo mažesnė nei abiejuose Amerikos kontinentuose sunaikintos civilizacijos.

Tarp tų iškilių asmenybių, kurios išgyveno ir išgyvena tragišką vakarinių baltų – prūsų tautos likimą, randame ir Nobelio literatūros premijos laureatą Česlovą Milošą (Czesław Miłosz, 1911–2004), kurio atminimui Lietuvoje buvo skirti visi 2011-ji metai. Neabejotina, kad jo gyslomis cirkuliavo ne tik lietuviškas kraujas, bet ir tokios pat lietuviškos savimonės intelektualo komponentas. Rašytojas ir filosofas taip pat yra skaudžiai išgyvenęs prūsų likimą. Jis rašė: „...plotuose, vadinamuose Rytų Prūsija, anksčiau gyveno prūsų tauta, <...> juos nuo vokiškai kalbančių Kristaus garbintojų rankos ištiko toks pat likimas kaip ir karibus (Karibų jūros baseino gyventojus, kuriuos žiauriai išnaikino ispanų užkariautojai – R. G.), yra žinoma istorikams, tačiau istorikų žodžiuose nėra motinų skausmo ir vaikų kančių <...>. Vadinama krikščioniškoji civilizacija buvo pastatyta ant nekaltųjų kaulų“[1]. Taip arba panašiai yra kalbėjęs Romos katalikų bažnyčios pradininkas šventasis Paulius.

„Prūsų teisynas“: argumentai prieš

Simonas Grunau ir Lukas Davidas lietuvių istorikams ir kultūrologams žinomi kaip prūsiškų kronikų sudarytojai, gyvenę ir rašę XVI a. Prūsijoje. Jie 1529 m. paskelbė „Prūsų kroniką“, kurioje patalpintas ir tekstas, įvardytas „Prūsų teisynu“. Pagarsindami pasauliui jau tada bebaigiančios išnykti tautos „Teisyną“, anie autoriai sakėsi besiremią surasta pirmojo Prūsijos vyskupo Kristijono (X a.) kronika. Pastarasis dokumentas nepasiekė mūsų laikų. Buvo jis ar ne – išlieka gana diskutuotinas klausimas jau vien dėl to, kad visus penkis šimtus metų apie jį niekas nežinojo. Anų kronikininkų į „dienos šviesą“ iškeltas „Teisynas“ įtartinas dar ir tuo, kad jo turinys labai jau prieštaringas, galima sakyti – nutolęs nuo tos dvasinės kultūros ir papročių, kurie buvo būdingi anų laikų prūsams. Žodžiu, galima formuluoti atsargią prielaidą, jog „Prūsų teisynas“ – jeigu jis ir buvo – pačių kronikininkų S. Grunau ir L. Davido galėjo būti savaip (piktavališkai) pakoreguotas.

Čikagoje gyvenęs ir dirbęs žymus lietuvių etnologas Vytautas Bagdanavičius, aišku, pasiremdamas aukščiau suminėtų autorių darbais, yra paskelbęs įdomią, intriguojančią studiją: „Brutenio religinės ir politinės sąrangos įsteigimas Prūsuose“. Šioje studijoje V. Bagdanavičius lietuvių skaitytojams pateikia pilną „Prūsų teisyno“ vertimą[2]. Tačiau, matyt, gerbdamas senąjį tekstą, nepateikė kokių nors, ypač kritiško pobūdžio komentarų, kurie, rodos, prašyte prašosi. Taigi, pasilieku teisę į „Prūsų teisyną“ pažvelgti kitomis, kai kas gal pasakytų, „šventvagiškomis“ akimis...

Yra nemažai manančių, jog iš keistos (bent man taip atrodo) užmaršties atkapstytas ir 1529 m. pasauliui pateiktas „Prūsų teisynas“ laikytinas ne kitaip, kaip atspindys tų teisinio pobūdžio (kalbant šių dienų kalba) normatyvinių reikalavimų, kurie buvo įvesti dar Brutenio pradėtos įgyvendinti baltų religinės reformos metu, t. y. VI a. pradžioje. Šios pozicijos šalininkai mano, jog paskelbtasis „Teisynas“ vertintinas kaip dokumentuotas įrodymas apie egzistavusią iškilią vakarų baltų civilizaciją, sugebėjusią teisiškai (vos ne panašiai kaip Romos imperijoje) reguliuoti visuomenės gyvenimą[3].

Iš karto skaitytojo dėmesį atkreipiu į chronologinį, t. y. į laiko faktorių. Baltų religinės reformos (kurios sudėtine dalimi tikrai galėjo būti vadinamasis „Prūsų teisynas“) pradžia – VI a. Tuo tarpu dokumentas paskelbtas tik XVI a. Tuos įvykius skiria visas tūkstantis metų! Tačiau kokių metų? Prūsams pačių tragiškiausių. Žinome (apytikriai), kad prūsai, kaip ir kitos baltų gentys, neturėjo išplėtoto literatūrinio rašto. Bet tas faktas nėra lemiantis kalbant apie „Teisyną“. Prūsų kalba, kaip ir lietuvių, buvo sakrali, priklausė nerašytinių kalbų klasei. Na, o tokio pobūdžio moralinis produktas kaip „Prūsų teisynas“ galėjo būti perduodamas žodžiu: nuo vieno žynio kitam. Tikėtina, kad prūsų galynėjimosi su kryžiuočiais šimtmečiai tą sakytinį tekstą galėjo iškreipti: galėjo čia įsiterpti ir piktoji valia...

Žinome ir tą liūdną faktą, kad kryžiuočiai, nugalėję ir žiauriai pavergę prūsus, pirmiausia puolė naikinti jų dvasinės kultūros elitą: žynius, krivius, vaidilas, dainuojamosios atminties tęsėjus, taip pat kaimuose plačiai pasklidusius tą ar kitą „specializaciją“ turinčius kitus gyvosios tradicijos sergėtojus. Kryžiuočių kronikininkas P. Dusburgietis mini, kad kiekvienas prūsų kaimas turėjęs ne mažiau dvidešimties asmenų, kurių uždavinys buvo tęsti tos ar kitos etnoelgsenos tradiciją. Anot jo, net du asmenys specializavęsi velionio pašarvojimo ir laidojimo apeigose. Žodžiu, prūsai turėjo išsiaudę itin plačią dvasinės kultūros puoselėjimo, jos tęstinumo tinklainę. Ko gero, gana panašią į tą, kuri senųjų keltų (prūsų kaimynų) buvo audžiama ir palaikoma dvasinio druidų luomo.

Bet laikas ir pačiam skaitytojui prisiliesti prie „Prūsų teisyno“. Pacituosiu pluoštą šio dokumento straipsnių tuo pavidalu, kurį Amerikos lietuvių spaudai yra pateikęs V. Bagdanavičius ir su kuriuo po Nepriklausomybės atkūrimo 1990-siais Lietuvos skaitytoją supažindino Gintaras Beresnevičius[4]. Pasirodo, „Prūsų teisyno“ pradinis tekstas (skelbtas Grunau ir Davido) turėjęs 13 straipsnių. Kodėl velnio tuzinas?.. Jau vėliau, dar anų kronikininkų laikais (matyt, susilaukus kritikos), buvo prirašyti dar keturi.

„Teisyno“ teksto (ir jo aiškinimo) lakoniškumo vardan, nekeisdamas straipsnių eilės tvarkos, pacituosiu tuos – pradedant trečiuoju – kurie kelia rimtų abejonių, mano įsitikinimu, ir savo dvasia, ir bendra stilistika yra galimai nutolę nuo prūsų dvasinės kultūros, apie kurią taip pakylėtai yra rašę daugelis svetimtaučių, pradedant K. Tacitu (I a.) ir baigiant O. Šneidereitu (XX a.).

„3. Mes turime reikšti pagarbą ir būti paklusniais mūsų šventiesiems dievams ir mūsų kriviui Kirvaičiui, nes po šio gyvenimo jie mums duos gražių moterų, daug vaikų, saldžių gėrimų, gerų valgių, vasarą baltus drabužius, žiemą šiltus apsiaustus, ir mes galėsime miegoti didelėse minkštose lovose ir, turėdami gerą sveikatą, juoksimės ir šokinėsim. Iš blogųjų, kurių jie negerbs, jie atims tai, ką šie turėjo, ir ten juos kankins įvairiomis kančiomis.

4. Visi kraštai ir kaimynai, kurie aukos jų dievams, turi būti mylimi ir gerbiami. Tuos, kurie juos paniekins ar įžeis, mes turime žudyti ugnimi ir kuokomis ir niekada nebūti jų draugais.

5. Vyrai gali turėti tris žmonas, tik pirmoji ir vyriausioji turi būti iš tos pačios giminės ir kilmės, kuri buvo kartu su mumis ir kartu atėjo į šį kraštą. Kitos gali būti iš čia rastų.“

Prieš pateikdamas platesnius, išsamesnius komentarus dėl cituoto „Prūsų teisyno“ tekstų, manau, tikslinga nors trumpam stabtelėti prie 4-tos ir 5-tos pastraipų (straipsnių). 4-joje galime išskaityti užuominą apie Alberto (Vaitiekaus) ir Bonifaco (Brunono) nužudymą kolektyvinio sprendimo būdu. Galima tos užuominos autorystę priskirti pirmajam Prūsijos vyskupui Kristijonui, kuris į prūsus atėjo kankinių-šventųjų pėdomis, bet Brutenio laikams – būtų visai nelogiška.

Dėl 5-jame straipsnyje patalpintos užuominos... Ne visi skaitytojai žino, jog, anot prūsiškų kronikų (tų pačių Grunau ir Davido), baltų gentis (gal sugotėjusi?) kimbrai, vadovaujama Videvučio ir jo brolio Brutenio, buvo priversta apleisti dabartinę Gotlando salą – užleisti žygius geriau „išmanantiems“ ir germaniško kraujo turintiems vestgotams. Įsikurdino gimininguose pagal kultūrą prūsų žemėse. Tačiau vėlgi sunku patikėti, kad atsikėlėliai „Prūsų teisyne“ įtvirtintų sau išskirtines teises ir tuo įteisintų susipriešinimą su vietiniais gyventojais.

Įsiklausykime į kitas „Prūsų teisyno“ pastraipas, kurias dėmesingai yra pasauliui pateikę anie kronikininkai.

„6. Jei žmogus yra apsunkintas sergančiomis moterimis, vaikais, broliais, seserimis, giminėmis ar jei jis pats sirgtų, tai yra jo valioje ir mes leidžiame juos sudeginti ar jiems susideginti, nes mūsų dievų tarnautojai turi ne dejuoti, o juoktis.

7. Jeigu kas nors norėtų susideginti pats mūsų šventiesiems dievams arba sudeginti savo vaikus, tai mes jam leidžiame, sakydami, kai jie per ugnį pasidarys šventi, kad galėtų su mūsų dievais juokauti.

8. Jeigu vyras ar žmona sulaužytų moterystės priesaką, tokius reikia sudeginti toli nuo mūsų šventųjų dievų ir jų pelenus išbarstyti vieškelyje; jų vaikai negalės tapti vaidelotais.

9. Jeigu moterys atsisakytų savo vyrui duoti savo kūną vedybiniam santykiui, nuo jo priklauso, ir jis gali jas sudeginti. Jų seserys turi būti laikomos paniekintais asmenimis, nes jos neišmokė jų paklusnumo savo vyrams ir dievams.“

Šitoje vietoje vėlgi tikslinga nutraukti pažodinį „Prūsų teisyno“ citavimą. Perskaičius išdėstytas tariamajame dokumente frazes, ar reikia dar kokių nors papildomų propagandinių, ideologinių įrodymų įtikinti krikščionišką pasaulį, jog nelaimingos prūsų gentys iki kryžiuočių apaštališkojo pasirodymo iš tiesų skendėjo baisiausios pagonybės ir barbarybės atvašynuose? Ir kad tokius vešliai suvešėjusius, žmones laukiniais ir bedvasiais „glaudusius“ atvašynus būtent ir reikėjo iškapoti kardais ir išdeginti ugnimi... O tiesą sakant, reikėjo kaip nors įtikinamiau prieš pasaulį pasiteisinti ir pateisinti įvykdytą ir tebevykdomą prūsų genčių demografinį ir kultūrinį genocidą.

Mielas skaitytojau, kaip šitoje vietoje Jums nepriminti Romos istoriko Kornelijaus Tacito, kuris tuometinius prūsus (aisčius) apibūdino aukščiausiais epitetais lygindamas juos su grubiais, nesvetingais ir tingiais germanais. O praėjus lygiai tūkstančiui metų arkivyskupas Adomas Bremenietis tos pačios žemės gyventojus įvardino kaip „žmogiškiausius žmones“... Tai kieno bus teisybė? Genocidą vykdžiusiųjų?..

Tikėtina, jog „Prūsų teisyno“ perpasakotojai (gal korektoriai, dokumento sumanytojai) vėliau patys susigriebė, o gal buvo patramdyti ir pamokyti tuo metu jau atsiradusio gausesnio labiau apsišvietusiųjų, humanistines idėjas skleidusiųjų rato. Jau buvo paskleistos garsiosios Martyno Liuterio tezės (1517 m.), paskelbta Erazmo Roterdamiečio knyga „Pagiriamasis žodis kvailybei“ (1509 m.) ir kt. Taigi, visai tikėtina, kad tie, kurie „perlenkė lazdą“ (ir jų įkvėpėjai – o jie neabejotinai egzistavo), buvo tiesiog priversti prirašyti „Prūsų teisyne“ papildomus straipsnius (paragrafus), kurie bylotų apie jau visai žmogišką (prigimtine baltiškąja kultūra alsuojantį) prūso veidą. Tris iš jų, labiausiai būdingus ir pateikiu:

„14. Niekas negali versti kitą dirbti, bet gali jį gerumu paskatinti. Tai yra abiejų susitarimo reikalas.

15. Kilminguoju bus laikomas tas, kuris su savo žirgu bus greitesnis ir mitresnis.

16. Jeigu vyrui mirtų žmona, jam turi pasipiršti kokia jaunuolė, nes netinka, kad jis dieną naktį liūdėtų.“[5]

Sugretinkime kalbos manierą (stilių), ypač turinį aukščiau išdėstytų „Prūsų teisyno“ straipsnių su vėliau prirašytaisiais. Matome esminį skirtumą. Na, kad ir 5-to bei 16-to straipsnių turinys. Pastarajame apie daugiamoterystę nelikę net užuominos! Kruopštus kryžiuočių kronikininkas P. Dusburgietis, tiesiog buhalteriškai registruodamas ir aprašydamas labai sunkų savo ordino brolių karą su prūsais, nevengdavo kai kur priešus pavadinti tauriais. O sūduviai, anot jo, buvę „patys tauriausieji...“ Nugalėtiems ir praktiškai jau išnaikintiems prūsams gražių komplimentų yra pagarsinę mano jau cituoti vėlyvųjų laikų vokiečių tautybės prūsų istorijos tyrinėtojai.

Taigi, susumavus visa tai, kas buvo aukščiau pasakyta apie „Prūsų teisyną“ ir pačius prūsus – jų charakterį, kultūrą ir gyvenimo būdą, esama pakankamo pagrindo formuluoti klausimą: ar įmanoma tikėti dokumentu, kurį XVI a. paskelbė S. Grunau ir L. Davidas? Kodėl jis buvo pagarsintas praėjus visam tūkstančiui metų? „Teisyno“ tekstą šie kronikininkai bando sieti su Brutenio pradėta baltų (suprantama – ir visų prūsų) religine reforma. Tačiau jie net nebando paaiškinti, kaip, kada ir kodėl atsirado vėlesnieji (padoresnieji) įrašai? Vadovaujantis semiotikos ir hermeneutikos siūloma metodologija, galima formuluoti dvi išvadas. Pirma, kad paskelbtas tekstas dvelkia sąmoninga klastote ir vėlesnėmis jos „sušvelninimo“ pastangomis. Antra, kad baltų religinė reforma galėjo būti grindžiama ir griežtesne, labiau kanonizuota paprotine teise, arba, kitais žodžiais pasakius – genties narių elgsena ir gyvenimą reguliuojančiu statutu, kurio iškreiptus atšvaitus ir regime vadinamajame „Prūsų teisyne“.

Kažin ką panašaus kritiško norėtųsi pastebėti ir žvelgiant į išgarsintą prūsų vėliavą su trijų dievų: Patrimpo, Pikulo ir Perkūno atvaizdais. Ar nekrenta į akis piešinio primityvumas? Ar tai negalėtų būti irgi bandymas pasauliui pristatyti miškų apsuptyje gyvenančią puslaukinę gentį, kuriai su Šventosios Romos palaiminimu buvo suteikta Dievo malonė – tapti civilizuotais europiečiais...

Atsisveikinimo žodis

J. G. Herderis, žymus vokiečių mokslininkas (1744–1803), gimęs nedideliame Rytprūsių miestelyje, neliko abejingas išnykusiai tautai. Jis nevengė piktų žodžių apibūdindamas vokiečių užkariavimų politiką. „Senieji prūsai išnaikinti; lyviai, estai ir latviai didžiausiai nusigyvenę ir iki šiol širdyje tebekeikia savo pavergėjus, būtent vokiečius“, – atvirai rašė mokslininkas. Jam priklauso ir kitos panašios mintys. „Imkime, pavyzdžiui, daugelio pagonių tautų atvertimą į krikščionybę; bet kaip jos buvo atverstos? Dažniausiai ugnimi ir kalaviju, slaptais teismais ir naikinamais karais...“[6] J. G. Herderis labai domėjosi liaudies dainomis, ypač prūsų... Bet, anot O. Šneidereito (irgi kilusio iš Rytų Prūsijos), „...niekas neužrašė prūsų, tokios kadaise dainingos tautos, dainų. Sunku patikėti, kad dėl brutalios kryžiuočių priespaudos būtų dingusi prūsų, gyvenusių į pietus nuo Priegliaus, tautosaka“[7]. Bet, kaip pats pripažįsta, „tik XIX a. pavieniai tautosakos tyrinėtojai ėmė užrašinėti liaudies sakmes, bet, deja, jau buvo per vėlu...“

Bus daugiau

[1] Miłosz, Czesław. Pavergtas protas. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1995. – P. 270.

[2] Žr. Tėvynės sargas. – Čikaga, 1982, Nr. 1. – P. 62–64.

[3] Tokios pozicijos, man regis, laikosi abu čia minimi tautotyrininkai: V. Bagdanavičius ir G. Beresnevičius (tą rodo jų skelbti tekstai).

[4] Beresnevičius, Gintaras. Baltų religinės reformos. – Vilnius: Mintis, 1995.

[5] Žr. Gintaras Beresnevičius. Baltų religinės reformos. – Tauta, 1995. – P. 86–88.

[6] Ten pat, p. 86–88.

[7] Ten pat, p. 217.

BIOFIZIKA: praeitis, dabartis, perspektyvos ir Lietuvos mokslų klasifikacija (2)

Prof. Dobilas KIRVELIS

Pabaiga, pradžia Nr. 17.

Transhumanizmas – posthumanizmas kaip naujų technologijų iššūkiai

Šiandien akivaizdu, kad gyvybės – gyvosios gamtos pažinimo mokslai, biologija ir su ja susietos mokslo ir kasdienio gyvenimo sritys tampa svarbesnės nei negyvosios gamtos – fizikos ir chemijos. Tampa vis akivaizdžiau, kad gyvybė yra funkciškai tikslingai organizuotų biotechnologijų sistema, kurią valdo specialios bioinformacinės technologijos, ir joms pažinti būtina taikyti sisteminius metodus. Juk komponentinio-analitinio gyvosios gamtos pažinimo mokslo, pagrįsto biocheminiais eksperimentais, kryptis metodiškai jau yra senstelėjusi. Biocheminiai gyvybės tyrimo metodai – tai XX a. negyvosios gamtos pažinimo analitiniai fizikiniai-cheminiai (indukciniai) metodai, sistemas skaidantys į komponentes metodikas. XXI a. ateina sintetinė sistemų biologija, konverguojančios nanotechnologijos, biotechnologijos, informacinės, kognityvinės ir ekologinės technologijos (NBICE). Ir tai reikalauja daugybės geometrine progresija augančių molekulinių ląstelės biologijos eksperimentinių duomenų, tampančių net informaciniu triukšmu, sisteminimo apibendrinimo – mokslinio analizės per sintezę (dedukcinių) tyrimo metodikų. Auga išbarstytų eksperimentinių duomenų suvedimo į kompaktiškesnę loginę sistemą poreikis. Šioms mokslo problemoms spręsti ir yra būtina sistemų biofizika (B130), biokibernetika (B115), bioinformatika (B110). Visa tai žmonijos raidą veda transhumanizmo – posthumanizmo kryptimi (1 pav.).

Transhumanizmas – tarptautinis intelektualinis ir kultūrinis judėjimas, besivadovaujantis paradigma (nuostata), kad žmogaus ir žmonijos gyvenimo esmė – mokslo ir technologinė kūryba. Transhumanistai tiki, kad nauji mokslo atradimai, jų pagrindu sukurtos ir įgyvendintos technologijos lemia visuomenės gerovę ir ateitį, kad technologijos gali ir turi gerinti žmogaus ne tik fizines, fiziologines, bet ir protines, doros, išminties savybes. Transhumanistai mano, kad ilgainiui žmonės galės save transformuoti į daug daugiau gebančias būtybes ir kad tokie dalykai kaip negalia, kančia, ligos, senėjimas ir nesavanoriška mirtis yra nepageidaujami, išvengiami. Transhumanizmo simboliai – **h+** arba **H+.**

Pasaulio ir Žmonijos technologinio singuliarumo koncepcijos autorius, futurologas Rėjus Kurzveilas (Ray Kurzweil) pateikia šešis žmogaus mokslo ir technologijų kūrybos ir įgyvendinimo žingsnius. Pradedant paskutiniaisiais dviem mūsų epochos šimtmečiais, negyvosios gamtos fizikinis-cheminis medžiagos ir atomo pažinimas sąlygojo pirmąjį technologinio gyvenimo žingsnį link gyvybės esmės – genetinės DNR (dezoksiribonukleino rūgšties) sampratos. Mokslinis DNR pažinimas atveda į gilesnį gyvosios gamtos biologinio pažinimo lygį. Tai sukėlė antrosios epochos raidą – biologinę evoliuciją. DNR pažinimo reikšmė mūsų socialiniam gyvenimui vaizdžiai parodyta Chuano Enrikeso (Juan Enriquez) knygoje „Kai ateitis užvaldo mus“, išleistoje JAV 2000 m., o į lietuvių kalbą išversta tik po septynerių metų.

Antrosios epochos žingsnis – šiandien jau prasidėjusi primityviosios biotechnologijos kūryba ir įgyvendinimas, paremtas bioinformacinėmis DNR ir fermentų technologijomis. Tiesa, pačiomis pirmiausiomis žmogaus biotechnologijomis, kurios mums reikšmingos ir nepakeičiamos dar ir šiandien, reikėtų laikyti prieš dešimtis tūkstančių metų gyvulių ir augalų „prijaukinimą“.

Trečiuoju mokslo ir technologijų progreso žingsniu laikytinas nervų posistemio ir smegenų pažinimas. Tai gyvūnų ir žmogaus, kaip tam tikrų biomašinų funkcinės organizacijos pažinimas ir elgsenos supratimas. Jis sąlygoja žmogaus-konstruktoriaus fantaziją, tikėjimą, ryžtą sukurti mašinas, gebančias veikti taip, kaip ir gyvieji organizmai. Ypatingą reikšmę turi smegenų atsiradimas – tokios neuroinformacinės technologijos atsiradimas, kuri suteikė psichikos – psichotechnologinę mąstymo savybę. Mąstymas suprantamas kaip informacijos gamybos procesas – gyvūnui ar žmogui egzistuojančių ir besikeičiančių problemų nuolatinė sprendimo projektų kūryba ir atranka veikti.

Neurostruktūrų mokslinis pažinimas jau atvedė į ketvirtąją epochą – kompiuterių ir kitų įvairiausių informacinių technologijų kūrybą, išryškinusių materialiųjų ir nematerialiųjų vyksmų neatskiriamą egzistavimą gyvajame pasaulyje. Tapo aiškiau, kas yra psichika, siela, dvasia, *Vis Vitalis*, kad tai ne mistiniai, o realūs vyksmai, lemiantys tikslingai organizuotą veiklą. O tai nurodo galimybę pereiti į penktosios epochos – dirbtinio intelekto ir žmogaus integruotas technologijas. Jose numatoma galimybė suprasti, kaip spręsti net žmogaus, individo nemirtingumo problemą. Žmogus, individas suprantamas ne kaip kūnas, bet kaip unikali neuroinformacinė mašina, gebanti savaip, specifiškai spręsti tam tikras problemas. Biofizika, besiremianti antruoju termodinamikos dėsniu, teigia, kad kūnas, kaip ir kiekviena materiali mašina, visada susidėvi ir žūsta. Jį galima remontuoti, pakeisti organus. Bet žmogaus asmenybės esmė ne kūne, bet mintyse, problemų sprendimų paieškos – mąstymo unikalume. O mintis jau galima kilnoti į kitas technologines priemones, pavyzdžiui, dirbtines.

Ir visa tai atveda į šeštąją kūrybinės visuomenės epochą, kurios pagrinde slypi konverguojančios nanotechnologijos, biotechnologijos, informacinės, kognityvinės ir ekologinės technologijos (NBICE). Žiūrint platesniu mokslo raidos požiūriu XXI a. jau ryškėja naujos biologinių, psichologinių, socialinių-ekonominių sistemų kompleksiniai-ekologiniai technologinės raidos simptomai – iškyla apibendrintos technologinės teorijos (paradigmos) poreikis, matomos NBICE technologijų apraiškos.

Kaip minėta, NBICE technologinė nuostata iškilo analizuojant ir mėgdžiojant gyvosios gamtos technologijas, atsirandant sintetinei biologijai. Tai molekuliniai ląstelės biologijos tyrimai, dėl kurių išsivysto nanobiologinių technologijų sintezė, molekulinių bioinformacinių ląstelės technologijų įvaldymas, biosensorinių molekulinių ir neuroląstelinių kognityvinių struktūrų tyrimai bei atitinkamų technologinių priemonių kūryba ir diegimas. Akivaizdu, kad transhumanizmas kaip žmogaus individo galių tobulinimas biofizikinių mokslo technologijų pagalba. Bet jau samprotaujama ir apie transhumanistines socialines pasekmes žmogaus biorūšiai, apie naują žmonių visuomenę – singuliariąją visuomenę – posthumanizmą.

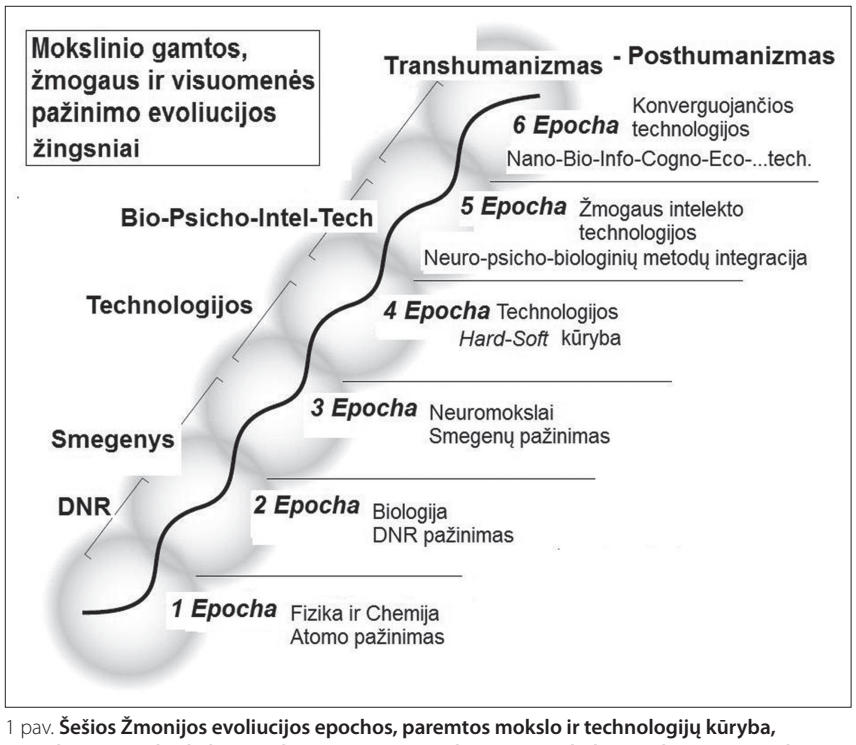

1 pav. **Šešios Žmonijos evoliucijos epochos, paremtos mokslo ir technologijų kūryba, nurodančios raidos kelią transhumanizmo ir posthumanizmo link (pagal Rėjų Kurzveilą)**

Singuliarioji – ypatingoji posthumanistinė visuomenė

Praėjusių metų pabaigoje mėnesinis žurnalas „Time“ pasirodė neįprastu viršeliu – 2045-ieji – tai metai, kai žmogus taps nemirtingas. Taip pat papildoma orientacija – „Jei tikite, kad mašinos ir žmonės gali tapti vienu kūnu, tuomet sveiki atvykę į singuliariąją visuomenę“.

Singuliarioji visuomenė – terminas, naudojamas anglakalbių mokslininkų, lietuvių kalboje atitikmens dar neturime. Kibernetikoje ir signalų teorijoje terminas singuliarus kai kur verčiamas kaip „ypatingas“ (pvz., singuliarūs signalai).

Singuliari visuomenė suprantama kaip ypatinga, t. y. nemirtinga visuomenė. Žmogaus nemirtingumo idėja paprasta, bet tuo pačiu unikali – tai radikali transhumanizmo idėja, kad į žmogaus kūną integravus technologijas arba priešingai, žmogų integravus į mašinas, gyvybė taps visiškai nepavaldi laikui ir iš esmės amžina, o skirties tarp gyvybės ir technologijos iš esmės nebeliks. Singuliarioji visuomenė – tai mąstančių ir jaučiančių robotų visuomenė. Tokios visuomenės atsiradimo evoliuciją ir prognostinę schemą vaizdžiai pateikia R. Kurzveilas (2 pav.). Pateiktoje schemoje apskritimai rodo esamų, žmogaus-konstruktoriaus jau įgyvendintų informacinių technologijų galias, lyginant su gyvaisiais organizmais. Ir regresine hiperbole prognozuojama tolimesnė informacinių technologijų raida pirmajame XXI a. šimtmetyje.

Apie žmonių visuomenės raidos pasekmes, tašką omega (**Ω**) besivystančiame pasaulyje, dar prieš Antrąjį pasaulinį karą samprotavo antropologas, jėzuitas vienuolis Pjeras Teilhardas de Šarlenas (Pierre Teilhard de Chardin, 1881–1955) veikale „Žmogaus fenomenas“. Tiesa, šis veikalas Prancūzijoje plačiajai visuomenei buvo išspausdintas tik 1955 m., autoriui mirus. Vatikanas jį publikuoti buvo uždraudęs, o autorius buvo „iškomandiruotas“ į Kiniją, kur kartu su kitais atrado Sinantropo – pirmykščio Kinijos žmogaus palaikus.

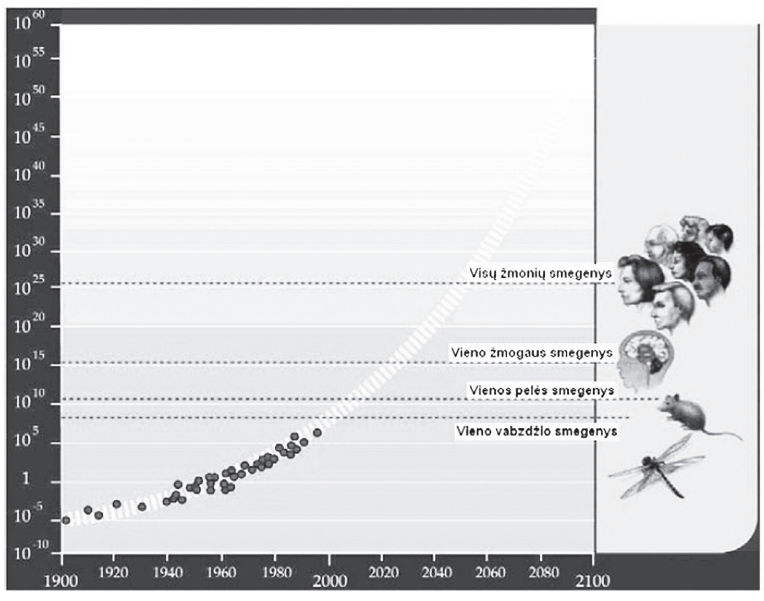

Iliustracijos iš asmeninio prof. Dobilo Kirvelio archyvo

2 pav. **Rėjaus Kurzveilo informacinių technologijų galios didėjimo prognozės hiperboline regresija**

Veikalas „Žmogaus fenomenas“ išvydo pasaulį dėl aktyvios prancūzų idėjinio komunisto Rožė Garodi (Roger Garaudy) iniciatyvos. Bet šio veikalo skelbiamos idėjos neįtiko ir Kremliaus bolševizmo ideologams – po kelių metų išverstas į rusų kalbą buvo skirtas tik mokslinėms bibliotekoms. Šiame veikale P. Teilhardas de Šarlenas, įvedęs Noosferos – biosferos, protaujančios dalies žmonijos terminą, aptardamas jos raidą teigia, kad ateis toks laikas, kai kiekvienas žmogus žemėje dirbs tik mintimis. Ir mintimis jis galės susirišti su bet kuriuo žmogumi Žemėje. Ir kai kiekvienas žmogus mintimis susiriš su kiekvienu žmogumi, bus pasiektas aukščiausias Noosferos išsivystymo lygis – taškas omega **Ω,** ir tada arba Žmonija turės žūti, arba sukurti Naują Žmogų – turės atsirasti nauja žmonių biorūšis.

Apie naujos rūšies žmonijos atsiradimo galimybę dar šiame šimtmetyje prieš keliolika metų samprotavo matematikos profesorius Vernonas Vindžas (Vernon Vinge), įvedęs technologinio singuliarumo raidos sampratą, kurią labiau mokslu pagrįsdamas išvystė R. Kurzveilas. Ar žmonija save pasitobulins ir išliks, ar taps atsilikusiu antrarūšiu porūšiu, kaip kad Europoje jau yra buvę, kai pirmykščius neandertaliečius nukonkuravo ir išstūmė atėję vėliau, fiziškai silpnesni, bet technologiškai labiau išsivystę kromanjoniečiai, gal pamatysime jau šiame šimtmetyje. O dabar transhumanizmas ir posthumanizmas samprotauja apie humanišką savęs tobulinimą per NBICE technologijas.

Akivaizdu, kaip teigia tranhumanistų deklaracija, teks keisti ir visuomenės valdymo principus. „Transhumanizmas taps vyraujančia XXI a. ideologija“, – neabejoja vienas garsiausių pasaulio futuristų, tiksliai išpranašavusių ne vieną iš pradžių nerealistiškai skambančią naujovę, Rėjus Kuzveilas. Turės keistis ir Pasaulio bei valstybių valdymo struktūros pagal socialinių posthumanistinių technologijų principus, visuomenė kaip gyvas organizmas principus, kurie gal vadinsis socialmeritokratiniais.

Visa tai išplaukia iš gyvojo pasaulio, kaip organizuotos sistemos – kaip sistemų biofizikos supratimo. Ir todėl biofizikos vieta naujojoje Lietuvos mokslo klasifikacijoje yra nedovanotinai sumenkinta, nematant jau ateinančių mokslo ir technologinių iššūkių, sistemų sintetinės biologijos, inžinerinės biologijos, atsirandančių biofizikinių kibernetiškai valdomų biotechnologinių sistemų.

■

ŽEMAIČIŲ KULTŪROS SAVASTYS: NUO VILNIAUS KALVŲ PRIE BAUBLIO SLENKSČIO

Lankydamasis Žemaitijoje aplankai viską, kas buvo susieta su tėvų ir protėvių gyvenimu, vaikyste, jaunyste, iškiliais šio regiono žmonėmis. Žemaičių sueigose ne tik Vilniaus mokytojų namuose negali neatsistebėti susirenkančių žmonių iniciatyvomis. Ilgametė Vilniaus Žemaičių pirmininkė Dalia Dirgelienė sugeba rasti kiekvienam žemaičiui valandėlę, per kurią asmuo sugeba lanksčiai pristatyti savo kūrybinius sumanymus, supažindinti ir praturtinti žemaičių kultūrą ne tik raiška, bet ir spaudiniais. Tarp žemaičių renginių nuolat galima sutikti leidinio „Žemaičių kultūros savastys: Nuo Vilniaus kalvų prie Baublio slenksčio“ (sudarytojas dr. V. Jocys) autorių kolektyvą; nuo vadybininko, istoriko, garbaus profesoriaus iki aktyvaus kraštotyrininko. Tada perskaitęs šią knygą pagalvojau, kad galėtų ši ilgai ir kruopščiai apmąstyta knyga tapti tradicine. Praplečiant ateityje leidinio „Žemaičių savastys“ autorių kolektyvą ir supažindinti su dar nežinomomis žemaičių kraštotyros, menotyros, istorijos, kalbotyros, architektūros, tautodailės, filosofijos, prigimtinio tikėjimo raiškos, raidos faktais ir jų tyrinėjimu, atidengiant vis naujus žemaičių savasties klodus ir erdves. Ir autoriui linkėjau atkreipti dėmesį į ypatingą žemaičių klojimo teatro istoriją. Ypač Plungėje, Raseiniuose, Telšiuose. Kaimo klojime, paskendusiame gūdžios girios vienkiemyje, skambėjusi daina, šokis, vaidinimas padėjo išsugdyti lietuvininkus, kurie tapo tėvynės gynėjais, padėjo savo galvas kovose dėl krašto laisvės. Išugdė nuostabius menininkus, mokslininkus, artojus ir audėjas, kalvius ir mąstytojus, agronomus ir inžinierius. Vaidinimo tradicija, kuri skaičiuoja šimtmečius. Džiugu, kad Klaipėdos universiteto prof. P. Bielskis leidinyje pateisino sudarytojų lūkesčius ir straipsnyje pateikia senuosius ir naujuosius žemaičių vaidintojų darbus, kurie vienaip ar kitaip susiję su Žemaitijos kultūriniu kaimo tradicijos paveldu, turėjusiu milžiniškos įtakos gyvajai dvasinei tautos raidai.

Knygoje kompleksiškai, nuosekliai su atsakomybe apmąstoma paskutinių dešimtmečių Žemaitijos kultūros situacija, susidariusi po virsmų, ir tarsi norima pasakyti, kad menas ir mokslas niekada nebus užbaigtas. Kaip ir knygos gyvenimas. Jis tęsiasi ir keičia mus. Ir ta pati knyga po kelių metų jau atrodo pakitusi. Ši knyga padeda užpildyti ir išsilavinimo spragas. Su dideliu apmaudu apgailestauju, kad tautinė švietimo reforma nepriklausomoje tėvynėje, švietimo židiniuose, mokyklose, gimnazijose nebuvo įgyvendinta. Mokiniai daugiau buvo supažindinami su kitų šalių gyvenimu, žmonėmis, šalia esantys kultūros klodai liko nežinomi ir nesuprantami, nes šalies švietimo institucijų skiepytas nepasitikėjimas

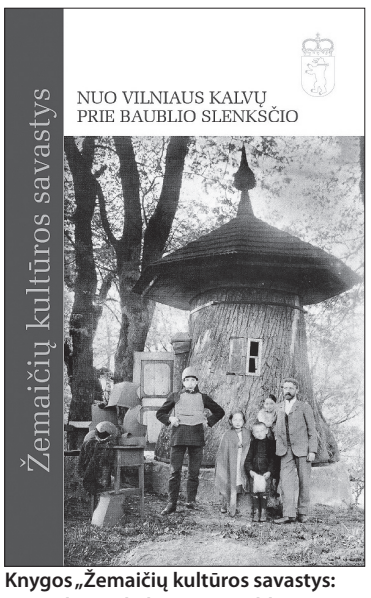

Knygos „Žemaičių kultūros savastys: Nuo Vilniaus kalvų prie Baublio slenksčio“ viršeliai

lietuviškuoju paveldu, orientuojant jaunimą vis mokytis iš Vakarų, davė savo dividendus. Dr. V. Jocio knyga, tikimės užpildys ugdymo spragas. Knygynuose skaitytojas gali sprandą nusisukti nuo užsienyje leidžiamų ir verčiamų knygų gausos. Ypač brangintina, kad knygoje „Žemaičių savastys“ siekiama nustatyti esamas regioninės kultūros saviraiškos formas.

Kiekvienas keliaujantis Senuoju Žemaičių plentu ar greitkeliu galės aplankyti pasirinktinai didžiuosius ar mažuosius pakelės muziejus, pasigrožėti K. K. Šiaulyčio akvarelės vaizdais, klausantis prie leidinio pridedamų kompaktinių garso plokštelių: „Žemaičiuose“ – Povilo Girdenio įdainuotos tėvo Alekso Girdenio žemaitiškos eilės ir „Raseinių krašto dainos: 1 rinkinys“ – atliekamos folkloro ansamblio „Visi“. Dauguma Raseiniuose skambėjusių dainų yra unikalios ir susišaukia su Maironio skiepyta tradicija: gyvenkime ir mylėkime savo kraštą ir gerbkime senąją savo protėvių dainuojamąją tradiciją. Joje ir yra mūsų istorija.

Knyga kaip indas, kuris netuštėja

Leidinyje, skirtame Muziejų (2012) ir Tarmių (2013) metams, kompleksiškai apmąstoma Žemaitijos kultūros erdvė, per regioninės šios kultūros saviraiškos formas. Jų įvairovė atsiskleidė ne tik Vilniuje, Žemaičių dienų renginiuose (2012 03 02–04). Daugumoje žemaičių renginių stengiasi dalyvauti dažnas žemaičiu save laikanti pilietis, ir užsispyrėlis sugeba aplėkti plačius žemaičių telkinius ir renginius. Juos pagarsinti ir prisidėti prie žemaitiškų tradicijų propagavimo. Apie nenutrūkstamą Vilniaus ir žemaičių krašto jungtį pratarmėje mena VU prof. Viktorija Daujotytė. Pirmuose dviejuose skyriuose „Žemaičių kultūros tyrimai“ bei „Žemaičių folkloras ir originalioji kūryba“ atskirais pjūviais yra gvildenamos istorijos, kalbotyros, knygotyros, folkloristikos, muzikologijos ir kt. etninės kultūros problemos. Trečiajame skyriuje „Sukaktys, kronika, naujienos“ pateikiama žinių apie sukaktis, buvusius ir būsimus renginius, naujausius leidinius, turistinius maršrutus bei kt. naujienas.

Juozo Pabrėžos straipsnyje „Žemaičių šnektos – bendrinės kalbos turtas“ išryškinamos tos žemaičių tarmės (kalbos) fonetikos, morfologijos, sintaksės ir leksikos ypatybės, kurios yra išskirtinės, unikalios, archajiškos ir kurių neturi lietuvių bendrinė kalba ar kitos tarmės. Petro Bielskio straipsnyje „Žemaičių šnektos ir teatras“ atskleidžiamos žemaičių šnektos, jų pasaulėjautos ir teatro sąsajos. Nubrėžiamos žemaičių teatro raidos gairės, plačiau užčiuopiant XX–XXI a. pr. situaciją. Tomas Petreikis publikacijoje „Dabarties žemaitiškoji knyga“ nagrinėja paskutinių dviejų dešimtmečių žemaitiškąją knygą. Atskleista autorių sudėtis, repertuaro sandara, kalbinė struktūra, leidybinė ir poligrafinė kultūra liudija apie žemaitiškos raštijos brandą ir galimas pozityvias permainas. Virginijus Jocys publikacijoje „Dionizo Poškos Baublys ir jo simbolinis paplitimas Lietuvoje“ nagrinėja D. Poškos 1812 m. įsteigto pirmojo viešo senienų muziejaus Baublio simbolinę sklaidą Lietuvoje. Paplitę jo analogai yra asociatyvinės kilmės, todėl jų kultūrinė reikšmė ne vien tik praturtina esamą aplinką, bet ir populiarina Baublį.

Leidinys mus nuolat maitina mintimis, išgyvenimais

Dabartinė Žemaitijos folkloristikos situacija nagrinėjama Rūtos Vildžiūnienės „Folklorinio judėjimo Žemaitijoje gyvastis“ ir Loretos Sungailienės „Žemaitijos regiono folkloro ansambliai: raidos tendencijos, veiklos kryptys, nūdiena“ publikacijose. Folkloro judėjimas Žemaitijoje, kaip ir visoje Lietuvoje, devintajame dešimtyje išgyvenęs pakilimą, šiandien nebe toks masiškas. Folklorinių ansamblių išlikimui kyla vis naujų grėsmių, keičiasi jų repertuaras ir kt., bet tai nesumenkina ansamblių įtakos regioninei kultūrai. Daivos ir Evaldo Vyčinų straipsnyje „Raseinių krašto dainos: 1 rinkinys“ ir to paties pavadinimo kompaktinėje garso plokštelėje, pateiktoje prieduose, supažindinama su šio krašto dainomis, jų rinkimu, tyrinėjimu ir įdainavimu, „Visi“ folkloro ansamblio veikla. Originalią žemaitišką kūrybą „Apie vargstančią zylutę, nelaimingą senbernį ir vargšą studentą kaimo šventėje“ pristato Povilas Girdenis, įdainavęs tėvo Alekso Girdenio žemaitiškas eiles kompaktinėje plokštelėje „Žemaičiuose“ pateikiamame priede. Pagirtina, kad prie knygų pridedama unikali galimybė supažindinti su krašto dainomis, jų pasiklausyti. Važinėdamas po gimtąsias Raseinių apylinkes 2011–2012 m. su „Versmės“ ekspedicijomis vis mažiau išgirstu dainuojant žemaitiškai. Šalies švietimo sistemoje neformaliajam ugdymui, deja, skiriami nepakankami tautiškumo ir patriotizmo skatinimo kriterijai. Todėl neformalus ugdymas mažuose šalies miesteliuose ir kaimo vietovėse tapo subkultūromis su afrikiečių šokiais ir anglų kalba dainuojamų kūrinių epidemija. O miestelių talentų renginiuose 95 proc. yra nelietuviški. Tokią išvadą susidariau aktyviai juose lankydamasis.

Nuotraukos iš Egidijaus Mažinto asmeninio archyvo

Zujūnų baublinė

Knygoje slypintis gerumas, kurio trūksta bendravime ir kasdienybėje

J. Pabrėžos straipsnyje „In Memoriam: Aleksas Girdenis“ atskleidžiamas žymaus žemaičių kalbininko A. Girdenio indėlis į kalbotyrą ir regioninę kultūrą. Edmundas Žalpys išryškina Žemaičių festivalio, Pasaulio žemaičių šventės ir Žemaičių šlovės žvaigždės apdovanojimo istoriją. Milda Ričkutė supažindina su 2012 m. Žemaičių dienų Vilniuje renginių kronika. Sigita Dacienė ir Inga Krikščiūnienė pateikė numatomų Žemaitijos regiono etninės kultūros renginių programą 2012 m. antrajai pusei. V. Jocys straipsnyje „Su ąžuolo ženklu“ plačiau pristato Šilalės kraštiečių draugijos veiklą, Dionizo Poškos premiją ir jos laureatus. Žemaičių plento istoriją ir turistinį muziejinį maršrutą V. Jocys pateikia publikacijoje „Muziejų kelias Žemaičių plentu“.

Egidijus Mažintas

Folklorinio ansamblio „Visi“ atliekamos Raseinių krašto dainos pateikiamos knygoje „Žemaičių kultūros savastys: Nuo Vilniaus kalvų prie Baublio slenksčio“

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas
Stilistė Jurgita Radzevičiūtė
Dizainerė Jūratė Kemeklytė Bagdonienė

Patarėjai: Jonas Jasaitis, Antanas Kulakauskas, Vladimiras Novosadas, Jonas Puodžius, Alfonsas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.
Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 01118 Vilnius
El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel. (8 5) 212 1235.
Laikraštis internete: *http://mokslasplius.lt/mokslo-lietuva*
Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria. Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio *http://mokslasplius.lt/mokslo-lietuva* paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“. Laikraštis platinamas tik prenumeratoriams ir redakcijoje.

ISSN 1392-7191
Leidžia
UAB „Mokslininkų laikraštis“
SL Nr. 169
Spausdino
UAB „Petro ofsetas“
Savanorių pr. 174D, LT-03153, Vilnius
Tiražas 550 egz.